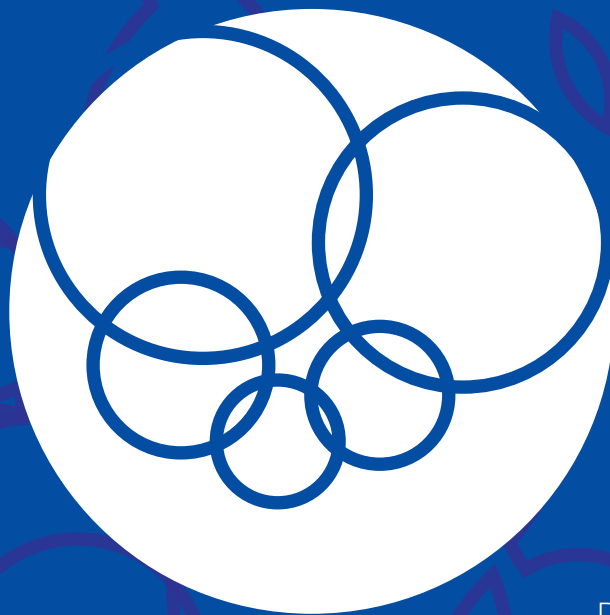
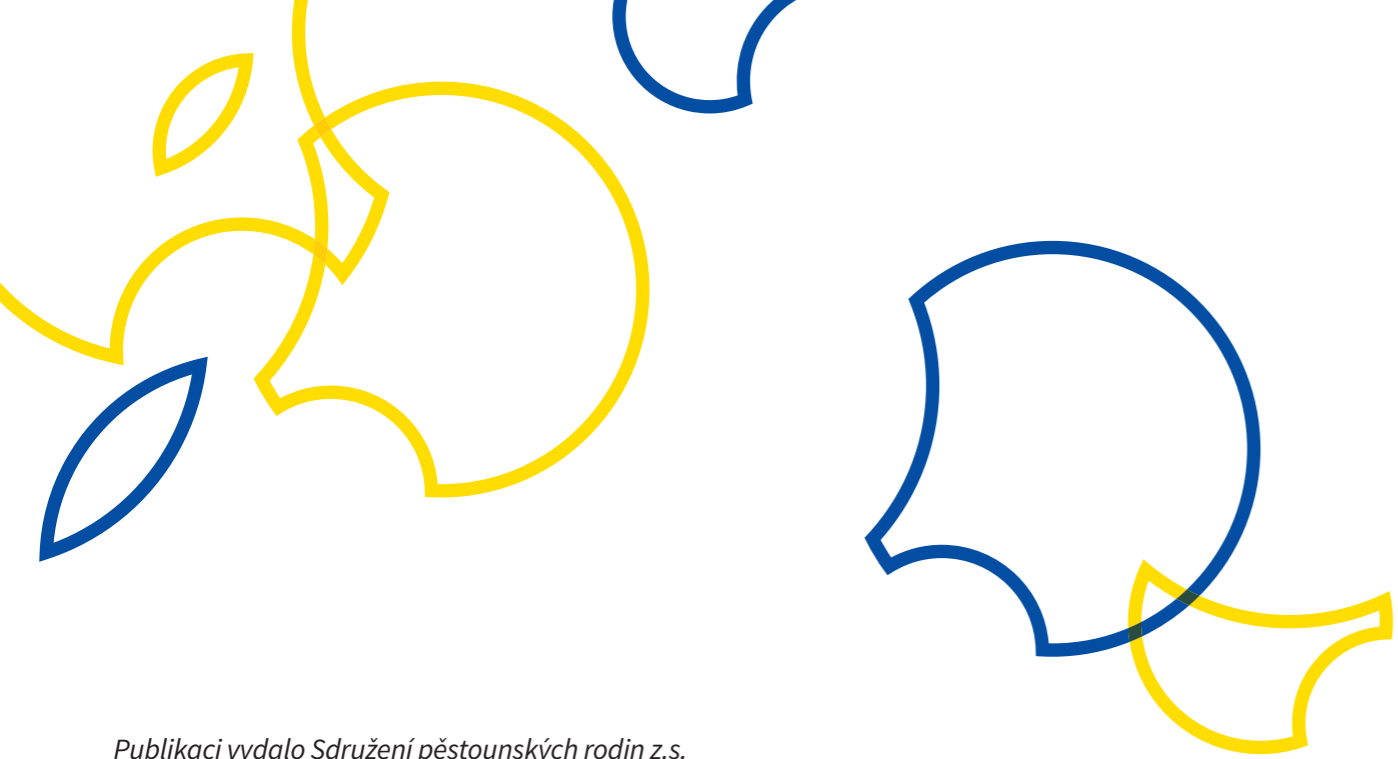

KRÁTKODOBÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE

HISTORIE, PRAXE, PERSPEKTIVY

PhDr. Miloslav Macela

Publikaci vydalo Sdružení pěstounských rodin z.s.

© Sdružení pěstounských rodin z.s., 2019, All rights reserved

Grafika: Juraj Zeman / design.georgius.cz

Tisk: ARCH – polygrafické práce spol. s.r.o., Charbulova 1195/3a, Brno

Přetiskování a citace publikace jsou zakázány bez písemného souhlasu vydavatele a zachování autorských práv.

Krátkodobá pěstounská péče, brož.

www.pestouni.cz/nase-publikace/kratkodoba-pestounska-pece.pdf

ISBN 978-80-270-5530-2

ÚVOD	6
<u>01</u> HISTORICKÝ KONTEXT: VÝVOJ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE	9
1.1. Pěstounská péče v českých zemích do roku 1948	9
1.2. Padesátá a šedesátá léta minulého století	19
1.3. Zákon o pěstounské péči z roku 1973	25
1.4. Období po roce 1989	28
1.5. Pěstounská péče na přechodnou dobu	30
1.6. 2012: Nový občanský zákoník a novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí	33
<u>02</u> SOUČASNÁ PRAXE KRÁTKODOBÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE	39
2.1. Role pěstounské péče na přechodnou dobu	39
2.2. Příprava na roli pěstouna na přechodnou dobu	47
2.3. Formy podpory přechodné pěstounské péče	53
<u>03</u> PŘÍKLADY KRÁTKODOBÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE V ZAHRANIČÍ	61
3.1. Spolková republika Německo	62
3.2. Polsko	67

3.3. Slovensko	75
3.4. Rakousko	80
3.5. Velká Británie a Irsko	85
3.6. Francie	93
3.7. Severské země	99
3.8. Závěrem	103

04 PERSPEKTIVY A POTENCIÁL KRÁTKODOBÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE 107

4.1. Limity současného systému	107
4.2. Profesionalizace krátkodobé pěstounské péče	111
4.3. Nové role krátkodobé pěstounské péče (specializace pěstounů)	118

05 PRAMENY A LITERATURA 121

Každé dítě přichází na svět skrze své rodiče a je mu nejlépe ve středu rodinného kruhu mámy a táty. Některé děti mají smůlu a dospělí se jim snaží pomoci. Publikace, kterou vydalo Sdružení pěstounských rodin z.s., nám pomáhá utříbit názory na pestré systémy péče o ohrožené děti. Ukazuje dobrou vůli i problémy, které se v této oblasti objevují.

Pěstounská péče na přechodnou dobu je jedním z prvních stupňů vedoucích k naplnění nejlepšího zájmu dítěte. Budu rád, když tato kniha napomůže k jejímu rozvoji a k nalezení správného místa pro ni v českém systému náhradní rodinné péče.

*Mgr. Ing. Pavel Šmýd,
předseda Sdružení pěstounských rodin z.s.*

Úvod

Publikace „*Krátkodobá pěstounská péče: Historie, praxe, perspektivy*“ vznikla v rámci projektu „Procesy práce s pěstouny na přechodnou dobu“ realizovaného Sdružením pěstounských rodin z. s., Brno.

Je určena nejen odborníkům působícím v oblasti ochrany dětí, ale i náhradním rodičům a zájemcům o náhradní rodinnou péči. Klade si za cíl přinést podrobné informace o krátkodobé pěstounské péči (označované v českém právním řádu jako „pěstounská péče na přechodnou dobu“), její historii, současné praxi v České republice a vybraných evropských zemích a také o potenciálu, který tento typ náhradní rodinné péče do budoucna nabízí.

V této souvislosti je třeba poznamenat, že tato „krátkodobost“ je zpravidla posuzována z hle-

diska (dospělých) pečujících osob. Z perspektivy nejmenších dětí může i několik týdnů či měsíců znamenat podstatnou část života. Specifikem krátkodobé pěstounské péče je nutnost řešit mnohem intenzivněji (než v případě péče „dlouhodobé“) všechny aspekty, které s náhradním rodičovstvím souvisí, jako je například navazování vztahu mezi náhradním rodičem a svěřeným dítětem, adaptace dítěte na nové prostředí, práce s identitou dítěte, jeho traumaty a zážitky, zajištění kontaktu mezi dítětem a jeho blízkými

osobami atd. Některé služby a metody práce jsou proto přizpůsobovány specifikům této „cílové skupiny“ a liší se od postupů využívaných v rámci „běžné“ náhradní rodinné péče.

Publikace reflektuje diskuse o účelu a charakteru této péče, které v české odborné i laické veřejnosti nabyly na intenzitě po roce 2013, kdy se institut pěstounské péče na přechodnou dobu podařilo uvést do širší praxe (do zákona byl zaveden již v roce 2006). Pro pochopení současné podoby krátkodobé pěstounské péče (resp. náhradní rodinné péče obecně) je důležitá znalost historického kontextu. Všechna opatření sociální ochrany prochází neustálým vývojem. Reagují nejen na „tradice“ typické pro danou zemi či region, ale rovněž na moderní vědecké poznatky a praktické zkušenosti, a to nejen domácí, ale i zahraniční provenience. Jsou rovněž výsledkem vyjednávání a kompromisů (věcných, ekonomických, politických atd.). Z tohoto důvodu je součástí publikace nejenom stručný přehled vývoje pěstounské péče

v českých zemích, ale také příklady některých zahraničních modelů této péče, zejména v zemích kulturně a geograficky blízkých České republice.

Jedna z částí publikace se věnuje i současnému stavu náhradní rodinné péče v České republice, který je výsledkem reforem provedených v letech 2010 až 2013. Tyto změny však nebyly zamýšleny jako „definitivní“ tvar, ale pouze jako mezistupeň k daleko rozsáhlejší změně. Ty bohužel zatím neproběhly, a tak jsou pěstounská péče, sociální práce s pěstounskými rodinami atd. konfrontovány s mnohými limity. Nastavení práv a povinností pěstounů, jejich hmotné a odborné podpory, přístupy k péči zajišťované příbuznými dítěte atd., to vše lze označit za „proměnné“ parametry, které se v čase i v jednotlivých zemích (někdy i podstatně) liší. Publikace se proto věnuje i perspektivám krátkodobé pěstounské péče. Z tohoto důvodu ji lze vnímat i jako inspirativní text sloužící k úvahám o dalším vývoji v oblasti náhradní rodinné péče.

Historický kontext: Vývoj náhradní rodinné péče v České republice

1.1. Pěstounská péče v českých zemích do roku 1948

Různé formy péče o „cizí“ dítě jsou staré jako samo rodičovství. V souladu s myšlenkami osvícenství začal od 18. století do těchto vztahů vstupovat stát a snažil se je regulovat.

Počátky moderní pěstounské péče, jak ji chápeme dnes, souvisí s tzv. chudinskou péčí, jejíž součástí byla i ochrana ohrožených dětí. Povinnost zajistit pomoc těmto dětem měly vrchnosti a farní obce.¹ S organizovanou pěstounskou péčí se v českých zemích setkáváme na konci 18. století v tzv. nalezcích.² Do tohoto státního ústavu byly svěřovány zejména nemanželské děti, sirotci

a také děti narozené na tzv. „tajném“ oddělení pražské porodnice.³ Rodiče (nejčastěji svobodné matky), kteří předali dítě do nalezince, se museli vzdát rodičovských práv. Poručníkem dítěte se stalo ředitelství ústavu. Rodičům však byly předávány informace o dalším osudu dítěte včetně adresy pěstounů, jimž bylo dítě svěřeno. Rodiče mohli tyto pěstouny navštěvovat a případně informovat ústav o nedostatcích péče.

Ústav byl primárně určen pro obyvatele Prahy, za poplatek však přijímal i děti mimopražské. Z nalezince byly děti systematicky svěřovány na „venkov“ do pěstounské péče. Pro ústavní výchovu v nalezinci byla typická vysoká úmrtnost dětí, venkovská pěstounská péče sloužila především

k zajištění „zdravějšího prostředí“. Nedostatek zájemců (tento problém se řešil již v 19. století!)⁴ však vedl k tomu, že od roku 1840 bylo dovoleno svěřovat děti i pražským pěstounům.

Zájemci o pěstounství se museli prokázat vysvědčením mravnosti. Farní úřad vydáním tohoto potvrzení přebíral odpovědnost za dítě, které bylo pěstounům následně svěřeno. Další prověřování probíhalo přímo v nalezinci. Kojenci byli například vydáváni pouze ženám, u nichž se prokázala schopnost kojení. Pěstoun podepisoval tzv. kontrakt dítěte, kde byly uvedeny zásady pěstounské péče (například povinnost posílat dítě od 6 let věku do školy, zajistit lékařskou pomoc nemocnému dítěti atd.). Před převzetím dítěte skládal

pěstoun přísahu, v níž se mimo jiné zavazoval, že bude o dítě pečovat jako o vlastní. Pěstouni péči zajišťovali za úplatu. V případě převzetí malého dítěte obdrželi pěstouni od nalezince výbavu. Pěstounská rodina si tuto výbavu mohla ponechat, pokud se dítě dožilo jednoho roku (v případě, že zemřelo, vracela se ústavu). Finanční odměna (ošetřovné) se s postupujícím věkem dítěte snižovala, nejvyšší byla u dětí do 1 roku. Zpočátku byla vyplácena až do 15 let věku dítěte. V průběhu 19. století však docházelo z finančních důvodů k snižování věkové hranice podpory pěstounství (v roce 1829 do 10. roku věku dítěte, v roce 1872 pouze do 6 let). Po skončení podpůrné doby zůstávalo dítě

u pěstounů. Pokud si to pěstouni nepřáli, „vraceli“ dítě nejpozději měsíc před dosažením stanoveného věku ústavu.

Původní roli církve a vrchností v chudinské péči přejaly v polovině 19. století územní samosprávy, zejména obce. Základem této péče bylo domovské právo.⁵ Domovská příslušnost zaručovala právo pobytu v obci a nárok na chudinské zaopatření. Zajímavostí je, že osvojením nebo přijetím do tzv. „schovanství“⁶ dětem domovské právo nevznikalo. Podle zemského chudinského zákona z roku 1868⁷ měla domovská obec povinnost zajistit, aby osiřelé či jinak opuštěné chudé děti⁸ byly vychovány a staly se „způsobilými k výdělku“.

1 V roce 1785 bylo v Čechách vydáno první nařízení ukládající vrchnostem zřizovat „svazky (spolky) lásky k bližnímu“, pokud nebyla péče o chudé zajištěna jiným způsobem. Ve všech farních obvodech byly zřizovány farní chudinské ústavy (chudobince) v čele s farářem a volenými „otci chudých“.

2 Nejstarší pražský nalezinec, tzv. Vlašský špitál na Malé Straně, byl založen na přelomu 16. a 17. století. V roce 1789 byl zřízen nový ústav na Novém Městě pražském, kam přešly i děti z Vlašského špitálu. V roce 1861 byl nalezinec převeden do správy zemského zastupitelstva.

3 Historii těchto institucí popisuje podrobně například HALÍŘOVÁ, M. (2012). Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvětenství do roku 1914. Disciplinace jako součást ochrany dětství. Pardubice: Univerzita Pardubice.

4 Pěstouni byli přitom cíleně vyhledáváni prostřednictvím duchovní správy, která apelovala na jejich křesťanskou povinnost.

5 Zákon o právu domovském z roku 1863 (105 ř. z.)

6 „Schovanství“ bylo upraveno velmi stručným ustanovením § 186 obecného zákoníku občanského (zákon č. 964/1811 ř. z.), který platil až do roku 1949. Zákoník odlišoval schovanství od osvojení (mezi dítětem a náhradním rodičem nevznikají stejné právní vztahy jako mezi osvojencem a osvojitelem). Rodič měl právo svěřit dítě do schovanství bez rozhodnutí soudu. To však bylo vyžadováno v případě, že by dohodou mezi rodičem a pěstouny došlo k omezení práv dítěte. Podle obecného zákoníku občanského neměli pěstouni právní nárok na náhradu výdajů spojených s péčí o dítě, veškeré formy veřejné podpory pěstounství proto fungovaly na „pobídkovém“ základě.

7 Zákon v příčině opatrování chudých č. 59/1868 z. z. Zákon platil pouze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku k přijetí podobného zákona nedošlo.

8 Na obec přecházela povinnost veřejné péče v případě, že nebyla jiná osoba, která byla povinná dítě zaopatřit (tedy zejména rodiče a další příbuzní v přímé linii).

Způsob zajištění péče o ohrožené děti a mládež ze strany obcí byl příčinou dlouhodobé kritiky. Zákon omezoval výši veřejné podpory na „nejnutnější míru prostředků k uhájení vývoje, zdraví a života“. Obce se této povinnosti zhostily různými způsoby. Kromě placené pěstounské péče (v této souvislosti jsou doloženy „dražby“, kdy dítě bylo svěřeno rodině s nejnižšími finančními požadavky) nebyla neobvyklá ani tzv. „střída“ či „okolek“, znamenající, že potřebné děti střídaly jednotlivé rodiny v domovské obci, které se o ně krátkodobě staraly.

Systematickou chudinskou péčí si mohla dovolit pouze větší města. I ta však měla z dnešního pohledu značné limity. Obce se nemohly příliš spoléhat ani na pomoc vyšších samospráv (okresních a zemských), které samy zápasily s nedostatečnými zdroji. Jako příklad lze uvést neuspokojivou situaci v pražském nalezinci, jejímž důsledkem byla extrémně vysoká úmrtnost dětí. Ta vedla v roce 1872 k přijetí průlomového opatření, které

můžeme považovat za předchůdce příbuzenské pěstounské péče.⁹ Dítě dříve přijaté do nalezince mohlo být ústavem svěřeno do péče příbuzných, nebo dokonce vlastní matky. Do čtyř let věku dítěte bylo rodině vypláceno ošetřovné, ovšem pouze ve výši dvou třetin částky určené pro „nepříbuzenské“ pěstouny (odtud název „dvoutřetinová“ péče). Podmínkou bylo, že se dítě již nemůže vrátit zpět do péče nalezince.

Na omezené možnosti samospráv a neutěšený stav péče o děti reagovaly soukromé iniciativy. Často šlo o zakládání zdravotních a sociálních ústavů, zaměřených na určitou cílovou skupinu. Hledaly se rovněž nové finanční zdroje. Zde sehrály významnou roli tzv. sirotčí fondy. Odkazy osiřelým dětem spravovaly sirotčí pokladny zřizované při poručenských soudech. Tyto vykazovaly neustálé přebytky, jednak díky úrokům (sirotčí peníze si lze představit jako dlouhodobé vklady) a jednak díky případům, kdy nebyly

⁹ Na toto opatření však lze nahlížet i jako na určitý druh „rodičovského příspěvku“.

odkazy vyzvednuty.¹⁰ Podle říšského zákona č. 62 ze dne 3. června 1901 byla stanovená kvóta přebytků sirotčích pokladen převáděna jednotlivým zemím k úhradě nákladů spojených s péčí a výchovou chudých sirotků a opuštěných a zanedbávaných dětí. Díky tomu vznikly zemské sirotčí fondy¹¹, z nichž byly poskytovány individuální příspěvky rodičům a pěstounům a rovněž subvence na provoz ústavů (sirotčinců).

Na počátku 20. století vznikla organizace, která ovlivnila podobu sociální péče v českých zemích na téměř půl století. V roce 1908 došlo k zalo-

žení České zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež.¹² Formálně šlo o dobročinný spolek, v komisi však byly zastoupeny i úřední instituce.¹³ S jakou vážností byl tento počín ve své době brán, svědčí reprezentativní složení komise. V jejím čele stanul František hr. Thun Hohenstein, bývalý předseda rakouské vlády¹⁴. Jednatelem se stal Karel Engliš¹⁵, pozdější ministr financí v Československé republice. Na úrovni okresních soudů tak velmi rychle vznikaly okresní komise péče o mládež, jejichž primárním úkolem bylo sjednocení aktivit ochrany mládeže na místní úrovni. Původním

záměrem „péče o mládež“ bylo zřizování nových ústavů pro děti. Velmi rychle se však orientace komise zaměřila na podporu péče o děti v rodinách.

Kromě zřizování nových ústavů pro děti provozovaly komise péče o mládež také tzv. kolonie pro výchovu dětí v pěstounských rodinách. Mimo to poskytovaly přímé příspěvky stovkám dětí v pěstounských i vlastních rodinách. Významným opatřením právního charakteru bylo přijetí nařízení o generálním poručenství v roce 1916.¹⁶ Každému dítěti bez otcovské péče (tedy i nemanželským dětem) měl být ustanoven poručník. Pro mnohé děti se však nedařilo vhodného poručníka nalézt. Od srpna 1916 mohly v tomto případě nastoupit na místo poručníka orgány veřejné správy nebo sdružení pro ochranu mládeže. Hromadné poručenství se stalo právním základem pro rozvoj systému ochrany dětí, protože jeho výkon byl často spojen se sociální prací.

Po vzniku Československa došlo ke změně názvu z okresních komisí na okresní péče o mlá-

dež a reorganizaci jejich sítě. Při Ministerstvu sociální péče vznikl jako vrcholný orgán Poradní sbor péče o mládež, kde byly zastoupeny všechny důležité organizace i národnosti (spolky ochrany dětí byly organizovány na národnostním základě, byly proto české, německé, polské, slovenské či rusínské „péče o mládež“). Stát se více v oblasti péče o mládež neangažoval, neboť podporu formou subvencí vnímal jako účelnější než přímé zajišťování ochrany ohrožených dětí státními strukturami. Podle údajů z roku 1937 pokrývaly státní dotace jen cca 30 % celkových nákladů okresních a zemských péčí o mládež. Činnost péče o mládež byla velmi široká, pokrývala individuální péči o děti, dětské domovy, rodinné kolonie (již zmíněná zařízení pro výkon pěstounské péče), individuální pěstounskou péči, stravovací a ošacovací akce, učňovské domovy, poradenství pro volbu povolání, ústavy pro handicapované děti, generální poručenství, ochrannou výchovu atd.

¹⁰ *Sirotek měl povinnost peníze po dosažení zletilosti z pokladny vyzvednout. Z různých důvodů však k tomu u některých odkazů nedošlo. Po 30 letech tyto prostředky propadly sirotčí pokladně.*

¹¹ *V Čechách byl zemský sirotčí fond založen v roce 1902. Před jeho zřízením bylo provedeno sčítání chudých osiřelých, opuštěných a zanedbávaných dětí ve věku od 6 do 14 let, odkázaných na veřejnou pomoc. Statistiky došly k počtu 26 900 dětí, odhady počtu všech potřebných dětí se pohybovaly kolem 50 000.*

¹² *Impulsem pro vznik komise byl První celorakouský kongres na ochranu dětí (Der erste österreichische Kinderschutzkongress), který se konal v březnu 1907 ve Vídni. Podobné spolky vznikly i v dalších zemích rakousko-uherské monarchie.*

¹³ *Šlo například o zástupce zemského výboru, zemské školní rady, místodržitelství, arcibiskupské konzistoře atd.*

¹⁴ *František hr. Thun Hohenstein (1847–1916) se v roce 1911 stal místodržitelem v Čechách a vedení komise opustil. Jeho nástupcem se stal profesor František Čáda (1865–1918), který mj. inicioval založení Pedagogického ústavu.*

¹⁵ *Karel Engliš (1880–1961) byl tehdy pracovníkem Zemské statistické komise. Funkci ministra financí zastával v letech 1921 až 1930 celkem v šesti československých vládách.*

¹⁶ *Nařízení č. 195/1916 ř. z., o generálním poručenství*

Krátce po vzniku Československé republiky byl přijat první zákon upravující podrobně ochranu dětí v cizí péči.¹⁷ Zákon mj. stanovoval, že děti do 14 let mohou být svěřeny do péče cizích osob jen s povolením určeného orgánu. Dozor nad cizí péčí vykonávaly okresní soudy nebo „pověřené osoby“ (zminěné okresní péče o mládež). Součástí dozoru bylo právo „prohlížeti byty pěstounů a rodičů“, šetřit poměry dětí a zajišťovat jejich lékařské prohlídky. Podle prováděcího vládního nařízení k zákonu z roku 1930¹⁸ mohl cizí péči vykonávat buď pěstoun, nebo ústav. Povolení k výkonu pěstounské péče se udělovalo jen osobám, „jejichž osobní vlastnosti a rodinné, zdravotní, majetkové a bytové poměry poskytují záruku, že jsou s to, aby řádně a svědomitě plnily povinnosti, které na se berou“. Pěstouni museli být též národnosti a téhož náboženského vyznání jako svěřené dítě. Povolení se vydávalo formou pěstounské knížky. V ní pěstoun potvrzoval, že

vzal na vědomí povinnosti spojené s výkonem péče o cizí dítě a že je chce řádně plnit.

Dozor byl realizován prostřednictvím „dozorčích důvěrníků“. Ti měli být v přímém a častém styku s dětmi podrobenými jejich doзору, aby mohli „bedlivě sledovati, zda se pěstouni (rodiče) o ně svědomitě starají a poskytují jim, čeho potřebují k zdravému vývoji tělesnému i duševnímu“. V případě zjištěných nedostatků (dítě například nedocházelo do školy, bylo zneužíváno k výdělečné práci či žebrotě) mohl dozorčí důvěrník podat návrh na odebrání dítěte pěstounům. Pokud bylo dítě bezprostředně ohroženo, mohl dítě pěstounům odejmout sám a svěřit je do vhodnější péče. Toto opatření podléhalo následnému schválení soudu nebo okresní péče o mládež.

V období první Československé republiky bylo učiněno několik pokusů, jak v oblasti péče o mládež posílit úlohu veřejné správy. V roce 1936

¹⁷ Zákon č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských

¹⁸ Vládní nařízení č. 29/1930 Sb., o vykonávání ochrany dětí v cizí péči a dětí nemanželských

vznikl na Ministerstvu sociální péče návrh zákona o veřejné péči o mládež. K návrhu bylo podáno množství připomínek, a nebyl proto nakonec projednán. Organizace péče o mládež přežily období okupace, přestože byly pod silným tlakem protektorátních úřadů. Zásadní zlom přišel až po druhé světové válce. V době znárodnování průmyslu, obchodu, kinematografie atd. nemohla oblast sociální péče zůstat stranou. V čele ministerstva sociální péče a sociální osvěty stál v letech 1946 až 1948 známý komunistický politik Zdeněk Nejedlý.¹⁹

Za jeho působení byly přijetím zákona č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež, všechny doposud fungující spolky péče o mládež s účinností od 1. ledna 1948 zrušeny. Jejich majetek byl převeden do vlastnictví obcí, okresů a zemí (podle okruhu činnosti). Náklady na péči o mládež převzal stát.

Jakousi ozvěnou stavu, kdy ochranu dětí zajišťovaly zejména nestátní subjekty, se staly až po více než padesáti letech pověřené osoby, které v současné době hrají rozhodující roli v oblasti služeb na podporu náhradní rodinné péče.

¹⁹ Zdeněk Nejedlý (1878–1962), komunistický politik, historik atd., je spojován především s působením ve funkci ministra školství v padesátých letech.

1.2. Padesátá a šedesátá léta minulého století

Po únoru 1948 byla vyhlášena tzv. „právníká dvouletka“, jejímž cílem bylo přepracovat celý právní řád v duchu komunistické ideologie.²⁰ Prvním produktem rekonstrukce právního řádu se stal zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Rodinný život včetně vztahů mezi rodiči a dětmi měl být podřízen „prospěchu společnosti v souladu s jejím pokrokovým vývojem“. Zákon sice přinesl určité pozitivní změny, například zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí, do oblasti náhradní rodinné péče se však promítl velmi ne-

gativně. Via facti **zrušil pěstounskou péči**, protože tento typ náhradní péče z právní úpravy zcela jednoduše vypustil. Hlavní formou rodinné péče o cizí dítě se stalo osvojení, vyhrazené ovšem pro osoby zaručující, „že dítě bude vychováno k lásce k lidově demokratickému státu“.²¹ Vedle osvojení zákon připouštěl i osobní péči poručníků²², jednoznačně preferována však byla péče kolektivní.²³ Zánik pěstounské péče byl jedním z projevů radikálního vymezení proti bývalým (kapitalistickým) pořádkům.²⁴ Tehdejší režim vykresloval pěstoun-

²⁰ Příprava zákonů byla koordinována mezi několika zeměmi „lidově demokratického“ bloku. Československo tak mělo téměř totožnou právní úpravu jako sousední Polsko.

²¹ § 9 zákona č. 69/1952 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže

²² S poznámkou, že „poručenství za kapitalismu předpokládá především péči poručníka o jmění poručence, zatím co v lidové demokracii první povinností poručníkovou bude starost o osobu poručence a o jeho osobní vývoj“. Důvodová zpráva k zákonu o právu rodinném, s. 2

²³ Tamtéž. Zákon stanovil, že „je-li třeba dítě svěřit do péče nahrazující péči rodičů, bude umístěno zásadně do péče kolektivní“.

²⁴ K tomu viz zejména důvodovou zprávu k zákonu o právu rodinném. Národní shromáždění republiky Československé 1948–1953. Sněmovní tisk č. 378. Dostupné z: www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_01.htm.

skou péči především jako prostředek k využívání dětí k zemědělským či jiným pracím.

Upřednostňování ústavní výchovy se promítalo do řady praktických kroků. Začalo například masivní navyšování kapacit ústavních zařízení. První pětiletý plán na období let 1948 až 1953²⁵ obsahoval záměr zvýšit o 3 500 počet lůžek v dětských domovech či vybudovat 14 zcela nových kojeneckých ústavů s kapacitou 800 míst. Většina z těchto zařízení funguje dodnes.

Došlo rovněž k rozdělení odpovědnosti za ohrožené děti mezi několik ministerstev, přičemž sociální problematika byla vytlačena na úplný okraj zájmu. V roce 1951 dokonce došlo ke zrušení Ministerstva sociální péče.²⁶ K následnému převodu kompetencí, jejichž rozložení platí v zásadě až dodnes,

stačila pouhá úřední vyhláška ministra pracovních sil.²⁷ Hlavními kritérii tohoto „dělení“ se staly věk dětí a jejich znevýhodnění. Ústavní zařízení pro děti do 3 let věku (kojenecké ústavy) a domovy pro děti s tělesným postižením byly převedeny do gesce Ministerstva zdravotnictví. Ministerstvu školství, věd a umění, v jehož čele stál Zdeněk Nejedlý (za jehož působení na ministerstvu sociální péče došlo k ze-státnění „péče o mládež“), byly svěřeny dětské domovy pro děti od 3 do 15 let, ústavy pro „duševně a smyslově vadnou mládež“ a „ostatní sociálně právní ochrana mládeže“, spočívající především ve výkonu hromadného (veřejného) poručenství. Ministerstvo spravedlnosti převzalo „výchovy dorostu“ (dřívější polepšovny), pečující o „mravně narušenou mládež“ starší 15 let s nařízenou ochrannou výchovou.

Ve stejné době začal být pojem „péče o mládež“ cíleně nahrazován novým označením „sociálně právní ochrana mládeže“, jehož etymologii lze (jako v případě některých dalších dodnes užívaných pojmů v sociální oblasti²⁸) nalézt v Sovětském svazu. Vnitřní změny systému ochrany dětí byly rozsáhlé. Přispěly k tomu také neustálé organizační přesuny. Po zrušení okresních a zemských péčí o mládež přejaly jejich úkoly (často i s personálem) národní výbory. Zákon o sociálně právní ochraně mládeže z roku 1952 zřídil úřadovny mládeže (předchůdkyně dnešních „orgánů sociálně-právní ochrany“). Ty měly nejprve spadat do oblasti školství, vzápětí však byly přesunuty pod resort spravedlnosti, kde fungovaly při lidových (okresních) soudech. Sociální reforma

z roku 1956 převedla sociálně právní ochranu zpět na národní výbory. Stále však platila pravidla stanovená zákonem o právu rodinném a zákonem o sociálně právní ochraně mládeže.

Trvalo poměrně dlouhou dobu, než došlo k určité revizi preference ústavní výchovy. První změny přinesl rok 1963, který je někdy označován jako „jaro pražského jara“. V zahraničí a posléze i v Československu se začaly objevovat výzkumy dokumentující negativní dopady institucionální péče na vývoj dítěte.²⁹ V tomto smyslu lze za přelomovou označit knihu Zdeňka Matějčka a Josefa Langmeiera³⁰ Psychická deprivace v dětství, která poprvé vyšla ve Státním zdravotnickém nakladatelství ve zmiňovaném roce 1963.³¹ Pozornost veřejnosti vzbudil v témže roce dokumentární

25 Zákon č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky

26 Úřad byl přejmenován na Ministerstvo pracovních sil a zabýval se pouze otázkami zaměstnanosti. I toto ministerstvo však bylo v roce 1957 bez náhrady zrušeno.

27 Šlo o vyhlášku č. 316/1951 Ú. l. l., kterou se přesunují některé působnosti z oboru bývalého ministerstva sociální péče na jiná ministerstva. Ministrem pracovních sil byl komunistický politik Jaroslav Havelka (1917–2005), který v 50. letech minulého století působil mimo jiné jako předseda Státního úřadu pro věci církevní. V době normalizace (v letech 1969 až 1984) pracoval na Ministerstvu práce a sociálních věcí jako náměstek ministra.

28 Vedle „sociálně právní ochrany“ (tehdy ještě bez pomlčky) jde například o pojem „sociální zabezpečení“.

29 Již ve 40. letech 20. století šlo například o výzkumy Reného Arpáda Spitze nebo Wiliama Goldfarba, v 50. letech se přelomovou stala práce Johna Bowlbyho Maternal Care and Mental Health.

30 Dětská psychologie Zdeněk Matějček (1922–2004) a Josef Langmeier (1921–2007) v době vydání publikace působili na pracovištích dětské psychiatrie a prováděli dlouhodobé výzkumy dětí vyrůstajících v kojeneckých ústavech a dětských domovech.

31 První odborné články upozorňující na negativní dopady tzv. hospitalismu na děti byly v Československu publikovány již v 50. letech, jejich dopad na praxi však byl minimální.

film *Děti bez lásky* režiséra Kurta Goldbergera³², který získal ocenění na festivalu krátkých filmů v Benátkách.

Na konferenci Akademie věd v únoru 1963 o roli práva v socialistickém státě zazněla kritika „zanedbávání občanských práv jedince“ a upřednostňování „obecného zájmu“.³³ V tomto duchu proběhla i revize právních norem z padesátých let v rámci tzv. druhé vlny (socialistické) rekodifikace československého právní řádu, která se dotkla i rodinného práva.³⁴ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

(dále jen „zákon o rodině“), který platil (s řadou pozdějších změn) až do konce roku 2013, znamenal určitý posun i v oblasti náhradní rodinné péče. Vedle již existujícího osvojení doplnil další alternativu ve formě svěření dítěte do „výchovy jiného občana než rodiče“.³⁵ Rozsah jeho práv a povinností přitom stanovoval individuálně soud. Tento institut náhradní rodinné péče dodnes přežívá v současném občanském zákoníku jako „péče jiné osoby“.³⁶ Za zmínku stojí rovněž prováděcí vládní nařízení č. 59/1964 Sb., o úkolech národních výborů při péči o děti³⁷,

kteří mimo jiné ukládalo okresním národním výborům sledovat „vývoj dětí, které byly umístěny do výchovy jiných osob než rodičů“.³⁸

V rozvoji pěstounské péče sehrál důležitou roli rok 1968. V době politického uvolnění vznikla řada občanských iniciativ. Jednou z nich byl Kruh přátel SOS dětské vesničky, který usiloval o založení zařízení skupinové pěstounské péče, známých ze sousedního Rakouska.³⁹ Celonárodní sbírka na tzv. konto 777 vynesla do roku 1969 přes 28 mil. Kčs a umožnila vznik první vesničky v Doubí u Karlových Varů. V roce 1970 byla zahájena výstavba dalšího zařízení ve Chvalčově poblíž Bystřice pod Hostýnem.⁴⁰

Doprovodným jevem všech výše popsaných událostí byla debata o podobě náhradní výchovy.⁴¹ Země se potýkala s vysokým počtem dětí umístěných v ústavních zařízeních. V roce 1970 vyrůstalo v Československu v kojeneckých ústavech 3 488 dětí ve věku do 3 let, v ústavech sociální péče 9 715 handicapovaných dětí a ve školských zařízeních 19 852 dětí všech věkových kategorií. Každý rok přibývalo nově do ústavů 4 000 dětí, do „výchovy jiného občana“ bylo svěřováno pouze 2 700 dětí.⁴² Sítila poptávka po posílení role náhradní rodinné péče, respektive po obnovení pěstounské péče zrušené v roce 1949.

32 Kurt Goldberger (1919–2004) působil v té době jako režisér pražského Studia populárně vědeckých a naučných filmů.

33 SCHULZE WESSEL, M. (2018). *Pražské jaro. Průlom do nového světa*. Praha: Argo, s. 97

34 V roce 1960 byla v Československu přijata nová ústava, která prohlásila, že v zemi došlo k „vybudování základů socialismu“. Preambule zákona o rodině se na tuto skutečnost přímo odkazovala: „Vybudování socialismu v Československu se významným způsobem projevovalo i v oblasti rodinného manželského a osobního života občanů našeho státu.“

35 § 45 zákona o rodině

36 § 953 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále v textu jen „občanský zákoník“)

37 Při četbě tohoto vládního nařízení vyvstávají mnohé asociace se zněním současného zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále v textu jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“). Většina ustanovení vládního nařízení byla v roce 1975 včleněna do republikových zákonů o sociálním zabezpečení, kde zůstaly i po rekodifikaci sociální legislativy z roku 1988. Prováděcí vyhláška k tomuto zákonu z roku 1991 byla předchůdcem a významnou inspirací zákona o sociálně-právní ochraně dětí. K vývoji právní úpravy ochrany dětí viz heslo MACELA, M. Sociálně-právní ochrana dětí. In SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*, XIII. svazek Smlouva o – Součást. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, 887 s.

38 Srov. současné znění § 19 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

39 První dětská SOS vesnička byla založena v prosinci 1949 v rakouském Imstu. Její zakladatel Hermann Gmeiner (1919–1986) navštívil Československo v roce 1967. K historii dětských SOS vesniček v Československu viz www.sos-vesnicky.cz/o-nas/kdo-jsme/historie/.

40 Základní kámen byl položen za účasti manželky tehdejšího prezidenta Ireny Svobodové dne 4. října 1970. Vesnička byla dokončena v roce 1973.

41 Viz například ŠTĚPÁN, J. (1969). Obnovení pěstounské péče. In *Socialistická zákonnost*, 1969, roč. XVII, č. 9–10, s. 580–588.

42 Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pěstounské péči. Federální shromáždění Československé socialistické republiky 1971–1976, tisk 23. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1971fs/tisky/t0023_01.htm.

1.3. Zákon o pěstounské péči z roku 1973

Klíčový vliv na současnou podobu pěstounské péče v České republice má dosud (i přes veškeré společenské změny) zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči (dále jen „zákon o pěstounské péči“). Je například vysvětlením poměrně rozšířených postojů považujících „dlouhodobé“ pěstounství za „jiný způsob osvojení dítěte“. Nepochybným přínosem tohoto zákona bylo rozšíření možností řešení situace dětí odebraných z péče rodičů formou nového typu náhradní rodinné péče hmotně podporovaného státem. Zároveň však došlo například k zestátnění SOS dětských vesniček, které byly převedeny do správy okresních národních výborů. Sdružení, které bylo do roku 1969 nástupcem Klubu přátel SOS dětské vesničky, bylo zlikvidováno a jeho majetek v hodnotě více než 50 mil. Kčs připadl státu.

Zákon neobsahoval zvláštní definici pěstounské péče (to platí i pro současný občanský zákoník), stanovil však její základní charakteris-

tické znaky. Mnohé z těchto parametrů přetrvávají dodnes v platné právní úpravě (v závorkách jsou odkazy na dnešní předpisy):

- Mělo jít o řešení situací, kdy existují dlouhodobě příčiny znemožňující rodičovskou péči.
- Dítě bylo možno svěřit do společné pěstounské péče manželů (srov. § 964 občanského zákoníku).
- Pěstounská péče vznikala zásadně rozhodnutím soudu (srov. § 958 občanského zákoníku).
- Pěstoun měl při výchově právo a povinnost zastupovat dítě jen v běžných záležitostech (srov. § 966 občanského zákoníku).
- Dítěti v pěstounské péči náležel příspěvek na úhradu jeho potřeb. Tento příspěvek byl vyplácen i po dosažení zletilosti, pokud se mladý dospělý připravoval na budoucí povolání (srov. § 47f zákona o sociálně-právní ochraně dětí).
- Rodiče měli vůči dítěti i nadále vyživovací povinnost. Tuto povinnost plnili prostřednictvím

státu, který vyplácel jako „náhradu výživného“ příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Pokud bylo výživné vyšší než příspěvek, rozdíl náležel dítěti (srov. § 961 občanského zákoníku).

- Pěstoun měl nárok na odměnu. Odměna prarodičům a dalším předkům v přímé linii náležela jen v případech hodných zvláštního zřetele (srov. § 47i a § 47j zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Pro zajímavost: v letech 1973 až 1992 činila odměna 200 Kčs měsíčně a nepodléhala zdanění. Teprve v roce 1992 byla zvýšena na 400 Kčs měsíčně.
- Nárok na odměnu pěstouna náležel rovněž poručníkovi dítěte (v tehdejší terminologii „opatrovníkovi“⁴³), pokud o dítě osobně pečoval (srov. § 939 občanského zákoníku).

K zákonu o pěstounské péči byly vydány dvě prováděcí vyhlášky. První se zabývala otázkami důchodového a nemocenského pojištění u pěstounů, kteří pěstounskou péči vykonávali jako hlavní zaměstnání (pěstouni v zařízeních, tj. v zestátněných SOS dětských vesničkách).⁴⁴ Druhá vyhláška⁴⁵ upřesňovala, pro jaké děti je pěstounská péče určena (děti, u nichž nelze dosáhnout osvojení a není pro ně vhodná ústavní výchova) a kdo se může stát pěstounem. Na základě vyhlášky byly okresními národními výbory vedeny evidence těchto dětí a „občanů“ vhodných stát se pěstouny (srov. § 22 současného zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Stanovovala také například maximální počet dětí, o které může pečovat pěstoun působící v zařízení pěstounské péče (8 dětí). Nad

výkonem pěstounské péče byl stanoven dohled realizovaný především „pravidelnými návštěvami v domácnosti pěstouna“ (srov. již zmíněný § 19 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Vyhláška rovněž položila základy sítě odborných poradenských pracovišť. Okresní národní výbor měl za úkol sledovat vývoj dítěte „prostřednictvím poradenské služby složené z odborníků, především psychologů, pedopsychologů a pediatriů“.

Z výše uvedeného je zřejmé, že zákon o pěstounské péči z roku 1973 si dodnes zachovává „formativní“ úlohu, co se týče nastavení náhradní rodinné péče v České republice. Zároveň je nutno si uvědomit, že vznikl ve zcela odlišných společenských podmínkách. To, co dnes považujeme za dané (či neměnné), je určitým sociálním

konstruktem, vzniklým v podmínkách společnosti 70. let minulého století. Jak bylo řečeno v úvodu této publikace, parametry náhradní rodinné péče je možno považovat za „proměnné“, které lze nahradit jiným uspořádáním odpovídajícím moderním poznatkům, společenské situaci, a především nejlepšímu zájmu dětí. Tomuto tématu se věnuje především 4. kapitola této publikace.

Zákon o pěstounské péči prošel během 26 let existence několika úpravami.⁴⁶ Zrušen byl v roce 1999 v souvislosti s přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Ustanovení upravující vztahy mezi pěstouny a svěřenými dětmi se stala součástí zákona o rodině, odkud se pak (v upravené podobě) dostala do stávajícího občanského zákoníku.

43 Zákon o rodině z roku 1963 pojem „poručník“ nahradil pojmem „opatrovník“ (resp. sloučil opatrovnícké i poručenské záležitosti do jedné kategorie). Ačkoliv již v roce 2000 došlo novelou zákona o rodině k opětovnému rozdělení obou institutů, dodnes přetrvávají i v řadách odborné veřejnosti určité nejasnosti ohledně obsahu a užívání těchto pojmů.

44 Vyhláška č. 51/1973 Sb., o úpravě některých poměrů pěstounů vykonávajících pěstounskou péči ve zvláštních zařízeních. Odměna pěstouna, která činila 1000 až 2000 Kčs měsíčně (podle počtu dětí, jejich zdravotního stavu atd.), zakládala účast na pojištění.

45 Vyhláška č. 52/1973 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o pěstounské péči

46 Například zavedení předpěstounské péče v roce 1992 nebo nová úprava hmotného zabezpečení pěstounských rodin v souvislosti s vydáním zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Úhrady spojené s výkonem pěstounské péče se staly dávkami státní sociální podpory, kromě odměny pěstouna a příspěvku na úhradu potřeb dítěte byly zavedeny nové jednorázové dávky „příspěvek při převzetí dítěte“ a „příspěvek na zakoupení motorového vozidla“.

1.4. Období po roce 1989

Po roce 1989 prošla sociální sféra (stejně jako jiné oblasti života společnosti) bouřlivými změnami. Až doposud veškerou sociální péči zajišťoval stát, resp. jemu podřízené územní složky (národní výbory). Nyní se tato oblast otevírala obnoveným územním samosprávám a nestátním subjektům. Na základě zákona o sdružování občanů se objevovaly první občanské iniciativy, a to i v oblasti náhradní rodinné péče.⁴⁷

Dne 30. září 1990 Československo přistoupilo k Úmluvě o právech dítěte⁴⁸, která mj. zaručovala právo dětí vyrůstat v rodinném prostředí. Implementace Úmluvy však postupovala pomalu. Až na počátku roku 1995 došlo ke schválení vládní „koncepce ro-

dinně-právních vztahů“, z níž vyplynul úkol připravit příslušné zákony. Výsledkem této koncepce byl o čtyři roky později přijatý zákon o sociálně-právní ochraně dětí a související novely zákona o rodině. Základní parametry náhradní rodinné péče se však přijetím koncepce ani navazujících zákonů nijak dramaticky nezměnily. Nálezem Ústavního soudu z roku 1995⁴⁹ byla omezena pravomoc okresních úřadů odebírat děti formou předběžného opatření z péče rodičů (v roce 1994 bylo takto bez předchozího rozhodnutí soudu odebráno z rodin přes dva tisíce dětí). Ten však měl dopad především na způsob umísťování dětí do ústavní výchovy.⁵⁰

47 Na počátku 90. let obnovilo svou činnost Sdružení SOS dětských vesniček a začaly vznikat další organizace, působící v oblasti náhradní péče dodnes, například Fond ohrožených dětí (1990), Středisko náhradní rodinné péče (1994), Sdružení pěstounských rodin (1995) a další.

48 Ratifikace Úmluvy o právech dítěte ze strany České a Slovenské Federativní Republiky byla zveřejněna ve Sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb.

49 Nález Ústavního soudu byl vyhlášen ve Sbírce zákonů pod č. 72/1995 Sb.

50 Až do konce roku 2012 mohly orgány veřejné správy předávat děti do „předpěstounské péče“ nebo budoucím osvojitelům.

V roce 1998 se v zákoně o rodině⁵¹ objevilo ustanovení o upřednostnění příbuzných v případě svěřeni dítěte do náhradní rodinné péče. Soudy byly před nařízením ústavní výchovy povinny aktivně zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit v rodinném prostředí, které získalo přednost před institucionální péčí. Soud byl rovněž napříště povinen ústavní výchovu zrušit, pokud pominuly její důvody nebo bylo možno dítěti zajistit náhradní rodinnou péči.

Dalším důležitým krokem bylo přijetí zákona o sociálně-právní ochraně dětí, účinného od 1. ledna roku 2000. Jak již bylo uvedeno, zákon o sociálně-právní ochraně dětí mimo jiné ukončil existenci zákona o pěstounské péči z roku 1973. Nová právní norma podrobně popsala proces zprostředkování osvojení a pěstounské péče, v němž hrály nakrátko klíčovou roli okresní úřady. V roce 2002 byly tyto státní úřady zrušeny a agenda náhradní rodinné péče rozdělena mezi obecní úřady obce s rozšířenou působností a krajské úřady.

51 Novela zákona o rodině byla zveřejněna ve Sbírce zákonů pod č. 91/1998 Sb.

Jednou z důležitých oblastí úpravy se staly také služby na podporu rodičovské péče a náhradních rodin. Připomeňme, že v té době se o sociálních službách sice bouřlivě diskutovalo, příslušný zákon však zůstával v nedohlednu. Autoři zákona o sociálně-právní ochraně dětí se proto obrátili do minulosti a přišli s konceptem osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany. Když byl o několik let později přijat zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, oblast ohrožených dětí (resp. pověřených osob) do své úpravy nezahrnul. Vznikl tak stav určité dvojkolejnosti, kdy řada subjektů poskytuje služby pro cílovou skupinu ohrožených dětí a rodin jak na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany, tak registrace k poskytování sociálních služeb. Většina činností vykonávaných na základě pověření se přitom kryje s určitým druhem sociální služby (typickými příklady jsou poradenství nebo sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi). Jedinou oblastí, kde

Lze poskytovat služby v pouze na základě oprávnění vyplývajícího ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí, tak zůstává náhradní rodinná péče (zejména tzv. „doprovázení“).

1.5. Pěstounská péče na přechodnou dobu

Zákon o pěstounské péči považoval pěstounství za dlouhodobou formu náhradní výchovy. Přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí byla z právního řádu vypuštěna základní charakteristika pěstounské péče jako řešení pro situace, kdy výchova dítěte u rodičů nemůže být zajištěna z příčin, „které budou zřejmě dlouhodobé“. O pěstounské péči bylo možno uva-

žovat i jako o formě péče krátkodobé. I tak byla v případech, kdy bylo nutno dítě umístit mimo rodinu v krátkodobém horizontu, využívána především ústavní zařízení. Až v roce 2006⁵² byla novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí **zavedena pěstounská péče na přechodnou dobu** jako alternativa k umístění dítěte do ústavu. Předkladatelé návrhu⁵³ předpokládali, že využívání této

péče bude vázáno na předpoklad brzkého návratu dítěte k rodičům nebo do širší rodiny, případně svěření do péče jiných náhradních rodičů. Zásadní podmínkou pro využití nového institutu náhradní rodinné péče měl být v první řadě zdravotní stav dítěte, který nevyžadoval poskytování speciální péče, a dále zvláštní odborné předpoklady vybraných pěstounů zejména z hlediska krátkodobosti pobytu dítěte v rodině a dovednosti pečovat o dítě krátce po jeho narození. Z uvedených zásad vyplývá, že autoři zákona nepočítali s umístováním handicapovaných dětí. Pěstounská péče na přechodnou dobu měla být naopak určena zejména pro nejmenší děti.

Pěstouni na přechodnou dobu měli (vedle péče o dítě) spolupracovat s orgánem sociálně-právní ochrany dětí a rodiči s cílem vytvořit pod-

mínky umožňující návrat dítěte do původní rodiny nebo jeho přechod do rodiny náhradní. Již od počátku byla předpokládána krizová role této formy pěstounské péče. Součástí změn byla i novela občanského soudního řádu umožňující svěřovat těmto pěstounům děti předběžným opatřením soudu.

Předložený (a následně schválený) návrh měl jeden zásadní nedostatek, který se ukázal jako zásadní bariéra rozvoje pěstounské péče na přechodnou dobu. Pěstouni pobírali odměnu pouze v době, kdy pečovali o dítě. V mezidobí byli odkázáni na jinou výdělečnou činnost. Přitom byla vyžadována jejich neustálá připravenost převzít (v podstatě do 24 hodin) dítě na základě vydaného předběžného opatření. Jen málo pěstounů mělo takové podmínky, aby mohli pěstounskou péči na přechodnou dobu za této situace vykonávat.

⁵² Novela zákona byla vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 134/2006 Sb.

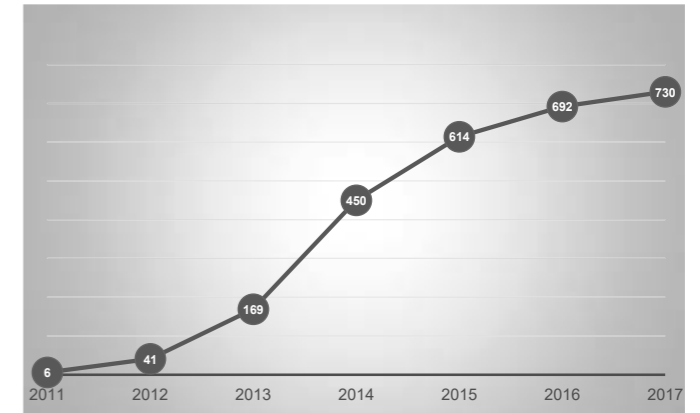
⁵³ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 2002–2006, sněmovní tisk 995/0.

Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=995&CT1=0>.

1.6. 2012: Nový občanský zákoník a novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí

Na počátku tohoto desetiletí se tak počet krátkodobých pěstounů pohyboval v řádu jednotek. Ke skutečnému rozvoji pěstounské péče na přechodnou dobu došlo až po 1. lednu 2013, kdy nabyla účinnosti rozsáhlá novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí (viz graf č. 1). Kromě odstranění výše zmíněné „překážky“ v oblasti hmotného zabezpečení bylo dalším zásadním opatřením zavedení systému služeb na podporu výkonu pěstounské péče včetně jejich financování (státní příspěvek na výkon pěstounské péče). Maximální doba pěstounské péče byla stanovena na 1 rok. Novela zároveň uložila orgánům sociálně-právní ochrany vyhledávat náhradní rodinnou péči pro **každé dítě**, které se ocitlo bez rodičovské péče.

Graf č. 1: Vývoj počtu dětí svěřených do pěstounské péče na přechodnou dobu v letech 2011 až 2017⁵⁴

⁵⁴ Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany (V-20) za roky 2011 až 2017

Z právní úpravy tak zmizel diskriminující pojem „děti vhodné pro svěření do náhradní rodinné péče“.

Určitým završením popsaného vývoje bylo přijetí nového občanského zákoníku, který nabyl účinnost 1. ledna 2014. Příklady úprav převzatých občanským zákoníkem ze starších právních norem (zejména ze zákona o pěstounské péči z roku 1973, potažmo zákona o rodině, který byl tímto zákoníkem zrušen) jsou uvedeny v předchozím historickém výkladu. Nový občanský zákoník ještě více zdůraznil přechodný charakter **jakékoliv pěstounské péče**. Její trvání se odvíjí od situace v rodině dítěte. Podle § 958 odst. 3 občanského zákoníku může soud rozhodnout o pěstounské péči na dobu, „po kterou trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě“. Není tedy vyloučeno, aby soud ve svém rozhodnutí stanovil určitou dobu, po kterou má pěstounská péče trvat (jako

formu lhůty pro rodiče, do kdy mají upravit své poměry, aby mohli znovu pečovat o dítě). Rodič může požadovat dítě zpět do své péče a soud má tomuto návrhu vyhovět, pokud není v rozporu se zájmem dítěte. Na pěstounskou péči je v tomto ohledu nahlíženo především z perspektivy vztahu mezi dítětem a rodičem. Jde o odlišný přístup než v předchozí úpravě zákona o rodině, kde byla naopak zdůrazněna aktivita pěstouna.⁵⁵

Nový občanský zákoník rovněž klade důraz na zachování přirozených vztahů dítěte k jeho rodičům, příbuzným a dalším blízkým osobám s výjimkou případů, kdy tyto vztahy odporují nejlepšímu zájmu dítěte (§ 962 odst. 2 občanského zákoníku).⁵⁶ Z důvodu předpokládané dočasnosti pěstounské péče zavedl občanský zákoník specifickou povinnost pěstouna „udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči,

dalšími příbuznými a osobami blízkými“. Rodič má přitom právo se s dítětem osobně a pravidelně stýkat a mít k dispozici informace o dítěti. Pouze soud může tato práva omezit. I v novém občanském zákoníku přetrvává dělba rodičovské odpovědnosti mezi pěstounem a rodičem, přičemž pěstoun zastupuje dítě jen v běžných záležitostech a rodič rozhoduje o věcech „podstatných“. Občanský zákoník přitom mezi významné záležitosti v životě dítěte řadí například volbu vzdělávání nebo závaž-

nější léčebné a obdobné zákroky⁵⁷. Používá přitom slovo „zejména“, tzn. že okruh významných záležitostí v životě dítěte může být mnohem širší.

Co se týče pěstounské péče na přechodnou dobu, občanský zákoník podobně jako předchozí zákon o rodině zmiňuje její existenci⁵⁸, v podrobnostech se však odkazuje na jiný zákon (o sociálně-právní ochraně dětí). Podrobnosti o současném stavu pěstounské péče na přechodnou dobu jsou uvedeny v následující kapitole této publikace.

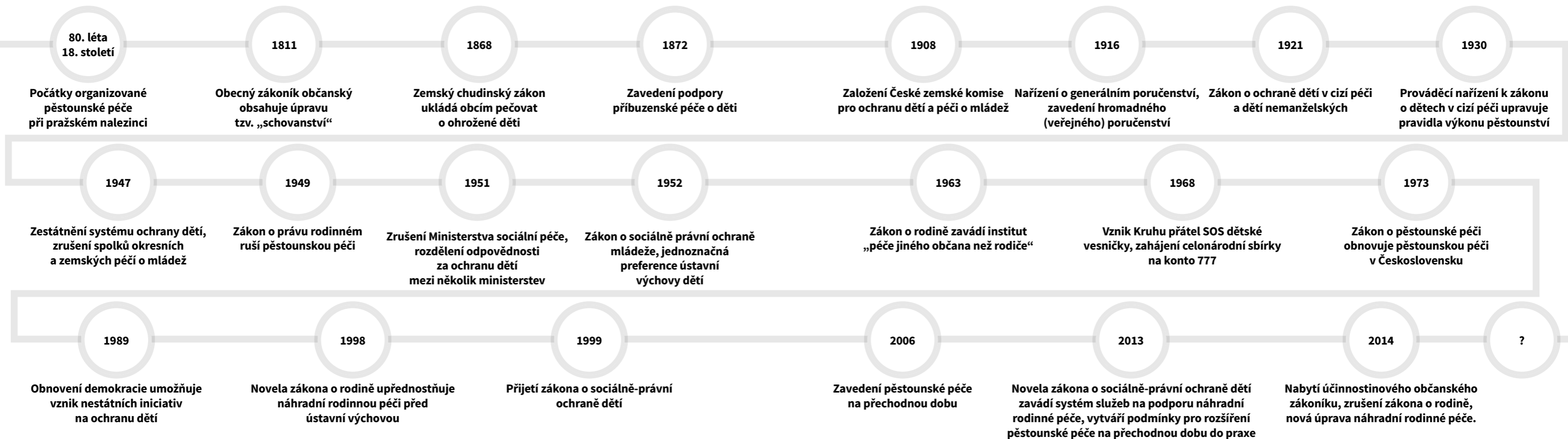
57 Otázku léčebných a obdobných zákroků řeší I. část občanského zákoníku, resp. ustanovení o právech na duševní a tělesnou integritu (§ 91 a násl.), která vycházejí z mezinárodních závazků obsažených v Úmluvě o lidských právech a biomedicině. Za běžnou záležitost lze považovat například preventivní lékařskou péči, běžné ošetření či vyšetření. Podstatnou záležitostí naopak vždy znamená zásah do tělesné integrity, zejména pak ten, který zanechává „trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo je spojen s vážným nebezpečím pro život či zdraví pacienta“. Kromě operace může jít například o závažnou formu medikace. V praxi jsou však řešeny i další zásahy do tělesné integrity, například tetování.

58 § 958 odst. 3 občanského zákoníku

55 Podle § 45a zákona o rodině mohl soud zrušit pěstounskou péči jen z důležitých důvodů, měl tak učinit vždy, „jestliže o to požádá pěstoun“.

56 K pojmu „nejlepší zájem dítěte“ viz všeobecný komentář Výboru pro práva dítěte č. 14. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1).

Důležité mezníky v historii pěstounské péče

Současná praxe krátkodobé pěstounské péče v České republice

2.1. Role pěstounské péče na přechodnou dobu

Jak bylo uvedeno výše, pro pěstounskou péči (na rozdíl od osvojení) je charakteristická její „dočasnost“. To však nemusí nutně znamenat „krátkodobost“.

Z tohoto důvodu existuje jako samostatný institut „pěstounská péče na přechodnou dobu“, která je časově omezena **na dobu jednoho roku**. Soud je povinen nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda trvají důvody, pro které bylo dítě umístěno do této péče.

Maximální dobu trvání pěstounské péče na přechodnou dobu lze ve zcela výjimečných pří-

padech překročit. První z nich je uveden přímo v právní úpravě. Pokud jsou do pěstounské péče na přechodnou dobu v rozdílných termínech svěřeni sourozenci, lhůta jednoho roku se počítá od sourozence, který byl do této péče svěřen naposled. Další možnost prodloužení vyplynula z praxe. Pokud se po uplynutí jednoho roku nepodaří uspokojivě vyřešit otázku dalšího osudu dítěte,

není nutné automatické ukončení péče a přesunutí dítěte do jiného (z podstaty opět dočasného) prostředí. V každé situaci je nutno hledat řešení, které co nejvíce odpovídá nejlepšímu zájmu dítěte. V úvahu proto připadá nové svěření dítěte do péče téhož pěstouna.⁵⁹ Paralelu lze nalézt ve výkladu k maximální délce pobytu dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, podle něhož je možno po uplynutí stanovené doby (ta je právní úpravou určena v rozpětí od 3 měsíců do 1 roku) dítě nově svěřit do zařízení.⁶⁰

Klíčovou úpravou pěstounské péče na přechodnou dobu je ustanovení § 27a zákona o sociálně-právní ochraně dětí. První cílovou skupi-

nou pěstounské péče na přechodnou dobu jsou děti, které nemůže rodič ze závažných důvodů vychovávat. Vzhledem k omezené době trvání se předpokládá, že tato překážka bude krátkodobého charakteru. Další skupinou jsou děti, u nichž se naopak nepředpokládá návrat do rodičovské péče a je plánováno jejich osvojení. Tyto děti jsou v různé fázi tzv. „právní volnosti“.⁶¹ Do pěstounské péče na přechodnou dobu lze dítě svěřit na základě předběžného opatření podle § zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních⁶² (dále jen „zákon o zvláštních řízeních soudních“), o jehož návrhu je soud povinen rozhodnout do 24 hodin. Návrh na toto předběžné opatření může

podat pouze obecní úřad obce s rozšířenou působností. Pěstounská péče na přechodnou dobu je tak jediným institutem náhradní rodinné péče, u něhož může orgán sociálně-právní ochrany vystupovat v roli navrhovatele. Maximální délka tohoto předběžného opatření má činit tři měsíce od okamžiku vykonatelnosti, v praxi však běžně dochází k překračování této lhůty.⁶³

Možnost umístit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu formou předběžného opatření naznačuje její „krizovou“ roli (poskytnutí okamžité pomoci dítěti). Pěstoun na přechodnou dobu⁶⁴ by měl být připraven prakticky kdykoliv dítě přijmout. Z tohoto důvodu mimo jiné pobírá odměnu pěstouna i v době, kdy nepečuje o žádné dítě. Odmítnutí přijetí dítěte bez vážného důvodu (tímto důvodem však může fakticky být jen náhlé

onemocnění pěstouna, v případě dlouhodobých překážek v péči by měl pěstoun požádat o přerušování zprostředkování) znamená výpověď dohody o výkonu pěstounské péče a ve svém důsledku zahájení správního řízení o vyřazení z evidence osob vhodných pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu.

Pěstounská péče na přechodnou dobu je v České republice spíše využívána jako (do jisté míry) **plánovaná krátkodobá péče**, a to zejména o nejmenší děti. V některých letech bylo až 80 % dětí svěřených do této péče mladších 2 let (viz tabulku č. 1). Pěstounská péče na přechodnou dobu tak v současné době představuje především alternativu k umístění dětí do dětských domovů pro děti do 3 let věku (dřívějších kojeneckých ústavů) nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

59 Tento výklad potvrdil nálezkem Ústavního soudu II. ÚS 2344/18.

Dostupné z: www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2019/II._US_2344_18_an.pdf.

60 Komise pro aplikaci nové civilní legislativy (2014). Stanovisko č. 18 k problematice nového (dalšího) rozhodnutí o svěřením dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/index.php/home/zakony-a-stanoviska/vykladova-stanoviska>.

61 Pěstounskou péči na přechodnou dobu lze (slovy zákona) nařídít na dobu, po jejímž uplynutí může dát matka souhlas k osvojení (tedy 6 týdnů po narození dítěte) nebo po kterou může rodič souhlas k osvojení odvolat (do 3 měsíců ode dne, kdy byl dán), anebo po dobu nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlas rodičů k osvojení není třeba.

62 I v řadách odborné veřejnosti dosud přezívá nepřesné označení „rychlé předběžné opatření“.

63 Podle § 459 zákona o zvláštních řízeních soudních, pokud bylo před ukončením tříměsíční doby trvání předběžného opatření zahájeno řízení ve věci samé (například o svěřením dítěte do jiného typu náhradní rodinné péče), trvá umístění dítěte na základě předběžného opatření do doby, než se stane vykonatelným rozhodnutí v meritorním řízení.

64 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí označuje pěstouny na přechodnou dobu legislativní zkratkou „osoba v evidenci“. Jako „osoba pečující“ jsou označovány pěstouni, osobně pečující poručníci a osoby, jimž bylo dítě svěřeno do předpěstounské a tzv. předporučenské péče.

Rok	Počet dětí svěřených do PPPD	Věk dítěte				
		0–2 roky	3–5 let	6–9 let	10–14 let	15+
2014	450	370	39	20	19	2
2015	614	477	55	39	38	5
2016	692	510	77	53	39	13
2017	730	513	101	55	36	25

Tabulka č. 1: Děti umístěné do pěstounské péče na přechodnou dobu v letech 2014 až 2017 podle věkových kategorií⁶⁵

Pěstounská péče na přechodnou dobu slouží především (v 70 až 80 % případů) jako „mezitupeň“ před svěřením dítěte do jiného typu náhradní rodinné péče (osvojení nebo dlouhodobé pěstounské péče). Do rodiny se vrací zhruba každé šesté dítě. Jen zcela výjimečně odchází děti z pěstounské péče na přechodnou dobu do ústavu (mezi 2 až 5 % dětí). Podrobné údaje jsou uvedeny

v tabulce č. 2. Ještě vzácnější je ukončení pěstounské péče na přechodnou dobu zletilostí mladého člověka (jde o jednotlivce) či jiným způsobem.

Do pěstounské péče na přechodnou dobu jsou zpravidla svěřovány děti bez většího zdravotního znevýhodnění. Dostupné údaje vypovídají o minimálních počtech dětí se zdravotním postižením (závislých na pomoci jiné fyzické osoby), které

⁶⁵ Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany (V-20) za roky 2014 až 2017

Rok	Osvojení		Jiná forma náhradní rodinné péče		Návrat k rodičům		Ústavní výchova	
	Počet dětí	%	Počet dětí	%	Počet dětí	%	Počet dětí	%
2014	71	39,4	72	40,0	28	15,6	3	1,7
2015	93	29,1	156	48,9	49	15,4	9	2,8
2016	81	22,1	182	49,6	71	19,3	17	4,6
2017	113	23,0	254	51,7	85	17,3	21	4,3

Tabulka č. 2: Prostředí, kam odcházely děti z pěstounské péče na přechodnou dobu v letech 2014 až 2017⁶⁶

jsou pěstounům na přechodnou dobu svěřovány. V roce 2015 šlo o 13 dětí (2,1 % z celkového počtu dětí), v roce 2016 o 10 dětí (1,4 %) a v roce 2017⁶⁷ 11 dětí (1,5 %). Tyto údaje však nemusí poskytovat zcela věrný obraz o specifických potřebách dětí, které prochází krátkodobou pěstounskou

péčí. Závislost na pomoci jiné fyzické osoby je posuzována až od jednoho roku věku. Nepostihuje projevy citové deprivace, psychosomatické potíže a další projevy, s nimiž se pěstouni u dětí běžně setkávají. Zároveň jsou však k dispozici informace o počtech znevýhodněných dětí umísťovaných

⁶⁶ Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany (V-20) za roky 2014 až 2017

⁶⁷ Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany (V-20) za roky 2015 až 2017

do ústavní výchovy. Například v roce 2017 bylo do dětských domovů pro děti do 3 let věku přijato 1 490 dětí, přičemž u 546 dětí (36,6 %) šlo o přijetí ze zdravotních důvodů. Zdravotně-sociální důvody přijetí byly evidovány u dalších 361 dětí (24,2 %).⁶⁸ To je ovšem v rozporu s Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením⁶⁹. Článek 23 této úmluvy ukládá smluvním státům povinnost zajistit, aby děti se zdravotním postižením měly rovná práva na život v rodinném prostředí, což zahrnuje i zabezpečení vhodné náhradní rodinné péče v situaci, kdy dítě nemůže být z dočasných nebo trvalých důvodů ponecháno ve vlastním rodinném prostředí. Přitom je zdůrazněno, že dítě nesmí být za žádných okolností odděleno od rodičů pouze z důvodu svého zdravotního postižení. Určité nesystémové kroky provedené v roce 2017 (viz kapitolu č. 2.3.) však tento problematický stav ještě prohlubují.

Ve vztahu k dítěti mají pěstouni na přechodnou dobu stejná **práva a povinnosti** jako „běžný“ pěstoun. S ohledem na časově omezenou dobu trvání péče a situace, v nichž je dítě do této péče svěřováno, mohou být některé aspekty této péče výraznější. Základní rozdíl mezi pěstounskou péčí na přechodnou dobu a jinými typy náhradní rodinné péče spočívá v tom, že zájemce o svěření dítěte do pěstounské péče či osvojení (buď formou vlastního návrhu, nebo během procesu zprostředkování) uvažuje o **konkrétním dítěti**. Pěstoun na přechodnou dobu oproti tomu nabízí své „služby“ ve formě rodičovské kapacity pro více či méně široký okruh dětí. Základní přístup k pojetí pěstounské péče na přechodnou dobu definovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí již v roce 2013, kdy uvedlo, že součástí odborného posouzení zájemce o tuto formu pěstounství

68 Národní zdravotnický informační systém. Zdravotnictví ČR: Stručný přehled činnosti oboru dětské domovy pro děti do 3 let věku a dětská centra za období 2007–2017 NZIS REPORT č. K/33 (08/2018)

69 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 10/2010 Sb. m. s.

je „zvážení cílové skupiny dětí pro konkrétní pěstouny“. Ministerstvo upozornilo, že nelze „akceptovat přílišné zúžení této skupiny, které je v rozporu se smyslem pěstounské péče na přechodnou dobu (např. přijímání dětí bez účasti biologických rodičů, vymezení se vůči etniku dítěte nebo přílišné zúžení věkové skupiny dětí)“.⁷⁰

Systém tedy na tyto pěstouny nahlíží jako na profesionály. Klade na ně například zvláštní požadavky ohledně připravenosti přijmout dítě, kontaktů s rodiči, způsobu předávání dítěte do

péče jiných osob atd. Právní postavení pěstounů však plně profesionalizaci neodpovídá. Mezi pěstounem a svěřeným dítětem se vytváří soukromoprávní vztah se všemi důsledky (včetně například zastupování dítěte, péče o jmění dítěte atd.). Pěstoun na přechodnou dobu není v pozici zaměstnance, byť pobírá odměnu, která je pro účely daňových a pojistných systémů považována za příjem ze závislé činnosti. Otázce profesionalizace krátkodobé pěstounské péče se věnuje čtvrtá kapitola této publikace.

⁷⁰ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Informace o postupech spojených s umisťováním dětí do pěstounské péče na přechodnou dobu ze dne 14. března 2013.*

2.2. Příprava na roli pěstouna na přechodnou dobu

Zájemce o výkon pěstounské péče na přechodnou dobu musí splňovat řadu podmínek. Základní podmínkou je svéprávnost a bydliště na území České republiky (obvyklý pobyt). Pěstounem se tak může stát i cizí státní příslušník. Příslušnost soudu rozhodnout o svěřením dítěte do pěstounské péče se v souladu s mezinárodní a evropskou legislativou řídí obvyklým bydlištěm dítěte.⁷¹ Nezbytnou podmínkou jsou rovněž bezúhonnost a předpoklady pro výkon péče⁷², které se prošetřují během tzv. odborného posuzování.

To provádí krajský úřad (v Praze Magistrát hl. města Prahy). Odborným posouzením prochází všichni zájemci o pěstounskou péči na přechodnou dobu. I to odlišuje tuto péči od ostatních forem náhradní rodinné péče. Podle české právní úpravy totiž procesem zprostředkování (jeho součástí je také odborná příprava a zmíněné odborné posouzení) neprochází osoby s příbuzenským vztahem k dítěti nebo osoby dítěti blízké.⁷³ Tyto však tvoří většinu náhradních rodičů v České republice.⁷⁴

⁷¹ Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2013 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské odpovědnosti

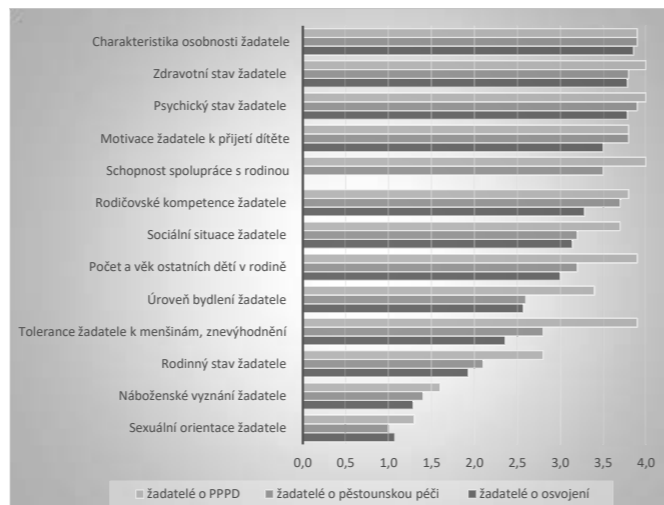
⁷² Podle § 962 občanského zákoníku musí osoba, která se má stát pěstounem, „skýtat záruky řádné péče“.

⁷³ Definice blízké osoby je uvedena v § 22 občanského zákoníku.

⁷⁴ Podle údajů Ministerstva práce a sociálních věcí činil například v roce 2016 podíl dětí svěřených do péče příbuzných 83,1 % u „péče jiné osoby“ podle § 953 občanského zákoníku, 68,4 % u pěstounské péče a 54,2 % u osobní péče poručníka. U pěstounské péče na přechodnou dobu jde o ojedinělé případy (v roce 2016 šlo o 23 dětí, tj. 3,3 %).

Z nedávné analýzy procesů odborného posuzování⁷⁵ vyplynulo, že na zájemce o pěstounství na přechodnou dobu jsou kladeny vyšší nároky než na žadatele o osvojení nebo svěřeni dítěte do pěstounské péče. U všech kategorií žadatelů jsou za nejvýznamnější kritéria „vhodnosti“ považovány charakteristika osobnosti, zdravotní a psychologický stav žadatele. Důležitou roli hraje rovněž motivace k přijetí dítěte do náhradní rodinné péče. U pěstounů na přechodnou dobu je kladen důraz na schopnost pracovat s vlastní rodinou dítěte, toleranci žadatele k menšinám či případnému znevýhodnění dítěte a také podmínky pro výkon péče (sociální situace, úroveň bydlení, počet a věk dalších dětí v rodině, rodinný stav; viz graf č. 2).

Některé z krajů mají pro posuzování zájemců o pěstounskou péči na přechodnou dobu vytvořeny speciální metodiky. Na příkladu Krá-

Graf č. 2: Důležitost jednotlivých kritérií při posuzování zájemců o pěstounskou péči na přechodnou dobu z pohledu pracovníků krajských úřadů⁷⁶

⁷⁵ Institut projektového řízení Hradec Králové (2017). Analýza stávajícího systému posuzování žadatelů o náhradní rodinnou péči v ČR.

⁷⁶ Tamtéž

lovéhradeckého kraje (tato kritéria se však mohou v jednotlivých krajích lišit) lze demonstrovat požadavky, které by měl podle posuzujících orgánů splňovat ideální pěstoun na přechodnou dobu:

- stabilní a klidné rodinné prostředí;
- stabilní partnerský vztah, zpravidla minimálně 5 let společného soužití bez aktuálních konfliktů;
- děti žijící v rodině by neměly mít závažnější výchovné problémy, chronické potíže či výrazná traumata (naplňování potřeb dětí v rodině nesmí být případným přijímáním dětí do pěstounské péče na přechodnou dobu ohroženo);
- děti v rodině mají být schopny pochopit a přijmout smysl pěstounské péče na přechodnou dobu (zpravidla jsou toho schopny nejdříve okolo 10 let věku, preferují se však rodiny s odrostlými dětmi nad 15 let);

⁷⁷ Předpokládá se přitom, že u rodin se 3 a více dětmi do 15 let je kapacita rodiny vyčerpána. Dále se vyžaduje, aby od příchodu posledního dítěte do rodiny formou osvojení či klasické pěstounské péče uplynula dostatečná doba, zpravidla minimálně 2 až 3 roky, a všechny děti v rodině měly vytvořený bezpečný a pevný vztah k pěstounům.

- rodina má dostatečnou kapacitu věnovat se dítěti, které přijme na přechodnou dobu.⁷⁷

S ohledem na širší věkové kategorie dětí přijímaných do pěstounské péče na přechodnou dobu se jeví jako nejvhodnější žadatelé středního věku s dobrou psychickou odolností, se schopností vřelého emočního přijetí, výchovnými zkušenostmi, s přiměřenou intelektovou kapacitou, s dobrým zdravotním stavem, úplné rodiny se zastoupením mužského i ženského vzoru.

Vyšší nároky na zájemce o pěstounskou péči na přechodnou dobu se promítají i do delší doby přípravy a odborného posuzování. Zatímco u zájemců o osvojení nebo „klasickou“ pěstounskou péči se průměrná doba od podání žádosti po vydání rozhodnutí o zařazení do příslušné evidence krajského úřadu pohybuje kolem 10 měsíců, u pěstounské péče na přechod-

nou dobu jde zhruba o jeden rok. Tato doba se však v jednotlivých krajích výrazně liší a může se dle výsledků citované analýzy individuálně pohybovat mezi 5 až 16 měsíci (viz tabulku č. 3). Zatímco odborné posuzování provádí vždy orgán veřejné správy, přípravy mohou zajišťovat i nestátní subjekty, pokud mají k této činnosti

příslušné pověření. V současné době využívá služby těchto organizací zhruba polovina krajů. Ve zbývajících regionech provádí přípravy organizace zřizované kraji (tzv. „poradny“). V případě zájemců o pěstounskou péči na přechodnou dobu však i některé krajské organizace využívají externích služeb nestátních subjektů.

Region	Minimální doba v měsících	Maximální doba v měsících
Hlavní město Praha	5	9
Jihočeský kraj	12	12
Jihomoravský kraj	15	15
Karlovarský kraj	10	12
Kraj Vysočina	12	12
Královéhradecký kraj	12	12
Liberecký kraj	13	13
Moravskoslezský kraj	12	12
Olomoucký kraj	9	12
Pardubický kraj	12	16
Plzeňský kraj	12	12

Region	Minimální doba v měsících	Maximální doba v měsících
Středočeský kraj	15	15
Ústecký kraj	12	13
Zlínský kraj	12	12
Průměr ČR	11,5	12,5

Tabulka č. 3: Obvyklá doba procesu odborného posouzení zájemců o pěstounskou péči na přechodnou dobu v jednotlivých krajích ČR (údaj za rok 2016)⁷⁸

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která nabyла účinnosti 1. ledna 2013, stanovila minimální dobu příprav zájemců o náhradní rodinnou péči na 48 hodin. V případě pěstounů na přechodnou dobu činí minimální doba 72 hodin. Příprav se účastní jak zájemci o pěstounství⁷⁹, tak

děti žijící v jejich rodině (ve zkráceném rozsahu). Obsah příprav je rámcově upraven prováděcí vyhláškou k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí.⁸⁰ Přípravy jsou zaměřeny například na:

- sebezpoznání zájemců o pěstounskou péči, jejich rodinného systému a sociálních kontaktů;

⁷⁸ Institut projektového řízení Hradec Králové (2017)

⁷⁹ V případě manželského páru je zpravidla vyžadována účast obou manželů na přípravách, a to v plném rozsahu. Vychází se přitom z ustanovení § 965 odst. 3 občanského zákoníku, podle něhož se na osobní péči o dítě v pěstounské péči podílí i manžel pěstouna, pokud žije ve společné domácnosti.

⁸⁰ § 3 vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí

- poznání a naplňování práv a potřeb dítěte v náhradní rodinné péči;
- osvojení si spolupráce s odborníky;
- komunikaci s dítětem a přístup k dítěti, rozvoj schopností a zájmů dítěte;
- uspokojení citových, vývojových, sociálních a vzdělávacích potřeb dítěte a péči o zdraví dítěte;
- styk dítěte v náhradní rodinné péči s rodiči a dalšími osobami blízkými atd.

U zájemců o výkon pěstounské péče na přechodnou dobu má podle prováděcí vyhlášky příprava dále obsahovat například dovednosti potřebné pro spolupráci s rodinou dítěte nebo informace o procesech předávání dítěte.

Příprava probíhá dvěma způsoby. Individuální příprava je zaměřena zejména na oblast sebepoznání, motivace k náhradní rodinné péči, fungování rodinného systému, mapování sociál-

ních kontaktů a očekávání od dítěte svěřeného do péče. Skupinová forma má v případě pěstounů na přechodnou dobu probíhat v malých skupinách (maximálně do 10 osob).⁸¹ V posledních letech je systém příprav zájemců o náhradní rodinnou péči výrazně ovlivněn implementací programu PRIDE⁸², který původně vznikl ve Spojených státech amerických. Postupně se rozšířil i do evropských zemí včetně sousedního Polska (od roku 1999) či Slovenska (od roku 2001). V České republice byl program zaváděn z popudu Ministerstva práce a sociálních věcí ve spolupráci s experty z Nizozemí a Srbska.

V případě úspěšného absolvování přípravy a odborného posouzení je zájemce správním rozhodnutím zařazen do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu. Součástí této evidence je písemný souhlas

pěstouna, že krajský úřad může kdykoliv zjišťovat další potřebné údaje nebo prověřovat, zda nedošlo ke změně skutečností. Evidence obsahuje rovněž údaje o charakteristice a počtu dětí, kterým

je pěstoun na přechodnou dobu schopen poskytovat péči. Jde o jedinou možnost, jak vymezit „specializaci“ pěstouna, co se týče věku dětí nebo jejich specifických potřeb.

2.3. Formy podpory přechodné pěstounské péče

Až do roku 2013 byla podpora náhradní rodinné péče orientována především na oblast hmotného zabezpečení. Systém vzdělávání a poradenství se zpravidla omezoval jen na tzv. odborné přípravy osob vhodných stát se pěstounem, a to jen u osob, které procházely zprostředkováním náhradní rodinné péče (zcela tedy míjel příbuzenskou péči). Náhradní rodiče se i před rokem 2013 mohli obracet na orgány sociálně-právní ochrany a pověřené osoby se žádostí o poradenství a pomoc, to se však dělo zpravidla až v situacích, kdy v rodině nastal závaž-

nější problém. Neexistence systematické odborné podpory vedla k poměrně častému selhávání (resp. předčasnému ukončení) pěstounské péče.

Tyto důvody vedly k zavedení **nárokových služeb**, jejichž zaměření reaguje na specifické povinnosti pěstounů. Služby tzv. „doprovázení“ jsou poskytovány na základě uzavřené dohody o výkonu pěstounské péče⁸³. Základními okruhy nároků pěstounů jsou:

- Poskytování pomoci při péči o svěřené dítě vázané na zákonem definované situace (onemocnění

⁸¹ Metodické doporučení MPSV č. 7/2009 k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče

⁸² Parent Resources for Information, Development and Education. Podrobné informace o programu jsou dostupné například z internetových stránek <https://www.pride-cz.com/>.

pěstouna, narození vlastního dítěte, vyřizování nezbytných úředních záležitostí atd.).

- Poskytování pomoci při péči o svěřené dítě v délce 14 dnů v každém kalendářním roce. Jde o určitou formu psychohygieny při náročné (a nepřetržité) činnosti, kterou pěstounská péče představuje. V případě pěstounské péče na přechodnou dobu mohou tomuto účelu sloužit i mezidobí mezi předáním dítěte a přijetím dalšího dítěte.
- Psychologická, terapeutická nebo jiná odborná pomoc. Jde o pomoc při řešení specifických potřeb dítěte, ale i odbornou práci s potřebami pěstounů.
- Zajištění bezplatného vzdělávání v rozsahu 24 hodin v průběhu 12 po sobě jdoucích kalendářních měsíců. Absolvovat toto vzdělávání je zároveň povinností pěstouna vyplývající z platné právní úpravy.

- Pomoc při zajišťování povinnosti „udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami blízkými dítěti, zejména s rodiči“ a „umožnění styku dítěte s rodiči“.

- Poradenství, jehož náplň stanovuje prováděcí vyhláška k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí.⁸⁴

Tzv. doprovázení pěstounů na přechodnou dobu zajišťují v současné době především tzv. pověřené osoby (tedy nestátní subjekty). Zhruba třetině rodin poskytují výše uvedené služby obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Určitou výjimku představuje Ústecký kraj, kde dohody uzavírá s pěstouny na přechodnou dobu přímo krajský úřad. Dohody o výkonu pěstounské péče jsou nástrojem, jehož prostřednictvím lze výše uvedené nároky individualizovat podle potřeb konkrétní pěstounské rodiny, resp. dětí svěřených do péče pěstounů. Dohoda o výkonu pěstounské péče je zároveň projevem partnerského vztahu

⁸³ Viz § 47b zákona o sociálně-právní ochraně dětí

⁸⁴ Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí

mezi pěstouny a tzv. doprovázejícím subjektem. Služby pěstounským rodinám jsou poskytovány na bázi sociální práce s rodinami. Označení „služby“ je přitom zcela na místě, i když z výše uvedených důvodů zůstává tento segment mimo oblast „sociálních služeb“ ve smyslu příslušného zákona o sociálních službách. Požadavky na kvalifikaci sociálních pracovníků, základní principy sociální práce atd. jsou však totožné. Toto pojetí nemůže nijak ovlivnit skutečnost, že jde o činnost vykonávanou na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, ani fakt, že se v zákoně objevuje v souvislosti s činností doprovázejících organizací slovo „dohled“. Jde totiž o dohled nad naplňováním povinností vyplývajících z uzavřené dohody o výkonu pěstounské péče (tedy kontrola dodržování smluvních ujednání) a nelze ho v žádném případě zaměňovat s dohledem nad výkonem pěstounské péče, který v současné době vy-

konávají výhradně obecní úřady obcí s rozšířenou působností místně příslušné k dítěti umístěnému do náhradní rodinné péče.⁸⁵

Na úhradu výše uvedených služeb slouží státní příspěvek na výkon pěstounské péče, vyplácený v jednotné výši 48 000 Kč ročně na jednu uzavřenou dohodu o výkonu pěstounské péče. Plátcem příspěvku je Úřad práce ČR. Zákon stanovuje obecná pravidla čerpání státního příspěvku, určité informace jsou však dostupné díky pokynům vydaným Ministerstvem práce a sociálních věcí pro účely kontroly využívání příspěvku.⁸⁶ Výše státního příspěvku je jednotná bez ohledu na počet dětí vyrůstajících v náhradní rodině, specifické potřeby těchto dětí a pěstounů a z toho vyplývající rozsah služeb poskytovaný konkrétní pěstounské rodině. Existuje proto určitý rozpor mezi flexibilitou služeb doprovázení a „neměnnou“ výší státního příspěvku. Náklady na rodiny s vyššími nároky

na služby je nutno řešit přerozdělením prostředků v rámci doprovázející organizace.

Státní příspěvek je využíván především na úhradu mzdových nákladů sociálních pracovníků a pracovníků, kteří zajišťují přímou práci s pěstounskými rodinami. Z hrubého propočtu vyplývá, že ekonomicky udržitelný je počet cca 20 až 25 rodin na jednoho „doprovázejícího“ sociálního pracovníka (s přihlédnutím k dalším nárokům pěstouna, zejména na odbornou pomoc a vzdělávání).⁸⁷ Zejména v případě pěstounské péče na přechodnou dobu, kde dochází k častým změnám situace v rodině, je však tento počet rodin na jednoho sociálního pracovníka poměrně vysoký. Je tedy běžnou praxí, že se počet rodin u klíčového pracovníka, který má ve svém „portfoliu“ pěstounské rodiny na přechodnou dobu, snižuje.

Další způsob podpory pěstounské péče na přechodnou dobu má **finanční formu**. Osoby za-

řazené do evidence mají nárok na odměnu, která je stanovena fixní částkou 20 000 Kč měsíčně. Do konce roku 2017 se tato odměna zvyšovala na 24 000 Kč po dobu, kdy pěstoun na přechodnou dobu pečoval o zdravotně znevýhodněné dítě (dítě závislé na pomoci jiné fyzické osoby ve stupních II až IV). Zcela nekonceptně však došlo ke snížení této odměny na jednotnou částku 20 000 Kč bez ohledu na specifické potřeby svěřeného dítěte. Odměna pěstouna zakládá účast na zdravotním a sociálním pojištění. Pěstouni na přechodnou dobu mají rovněž nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte, jehož výše se v době vzniku této publikace pohybovala mezi 4 950 až 9 900 Kč měsíčně podle věku dítěte a stupně jeho závislosti na pomoci jiné fyzické osoby.

Pěstouni na přechodnou dobu mají rovněž nárok na další finanční dávky, které vyplývají z rodičovské péče (dávky státní sociální podpory,

85 Viz § 19 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

86 Instrukce náměstkyně pro ochranu dětí a sociální začleňování č. 14/2014 ze dne 27. srpna 2014

87 Doprovázející subjekt má být v osobním kontaktu s pěstouny a dítětem svěřeným do jejich péče nejméně jednou za dva měsíce.

Od toho lze odvodit časovou náročnost „základní“ činnosti, která přirozeně zahrnuje další konzultace, vyhotovování záznamů, zpráv atd.

peněžitá pomoc v mateřství atd.). Výjimkou je rodičovský příspěvek. Nárok na tuto dávku státní sociální podpory ztratili pěstouni na přechodnou dobu rovněž na konci roku 2017. Zde šlo o reakci na případy, kdy někteří pěstouni volili v období, kdy pečovali o dítě, „nejrychlejší“ va-

riantu čerpání rodičovského příspěvku. „Protiopatření“ bylo plošné odebrání rodičovského příspěvku všem pěstounům na přechodnou dobu. Ani tento krok však nelze označit za podpůrné opatření ve vztahu k dalšímu rozvoji krátkodobé pěstounské péče.

Příklady krátkodobé pěstounské péče v zahraničí

V evropských zemích se lze setkat s mnoha modely krátkodobé pěstounské péče. Stejně jako v České republice je přechodnost této péče zdůrazňována faktickou či zákonem stanovenou dobou trvání.

Může být poskytována v řádech dnů (v případech krizové pomoci), týdnů či měsíců. Jde o péči probíhající po část dne i péči celodenní. Postavení pěstounů a forem jejich podpory se liší v závislosti na celkové koncepci sociálního systému a náhradní rodinné péče v dané zemi. Struč-

ný přehled zahraničních systémů začíná zeměmi, které jsou České republice geograficky a kulturně nejbližší (sousední státy), a pokračuje vybranými zeměmi reprezentujícími další možné přístupy a koncepce (anglosaský systém, skandinávské země atd.).

3.1. Spolková republika Německo

Ve Spolkové republice Německo je jako pěstounská péče označována situace, kdy je o dítě pečováno mimo dům rodičů osobou pěstouna (*Pflegeperson*) nebo pěstounskou rodinou (*Pflegefamilie*)⁸⁸ ve vztahu, který je obdobný vztahu rodinnému. Pěstounská péče nevzniká jen rozhodnutím soudu, jako je tomu v České republice, ale i dalšími způsoby. Zprostředkovat pěstounskou péči je oprávněn Úřad pro mládež (Jugendamt) v případech, kdy „převzal péči o dítě nebo mladistvého“. K tomu dochází tehdy, pokud o to požádá dítě (mladistvý), nebo je kvůli hrozcímu nebezpečí toto převzetí nutné v zájmu dítěte a osoby s právem péče (tj. rodiče) proti tomuto aktu nevnesou

námítku. Úřad pro mládež může obdobně postupovat v akutních případech, kdy nemůže být včas zajištěno rozhodnutí soudu pro rodinné záležitosti nebo u tzv. cizinců bez doprovodu. Převzetí do péče zahrnuje rovněž oprávnění předběžně dítě umístit do péče vhodné osoby. V případě, že rodiče s předběžným opatřením nesouhlasí, musí Úřad pro mládež rozhodnout, zda bude dítě vráceno zpět do péče rodičů, nebo zda podá návrh soudu pro rodinné záležitosti, aby o poměrech dítěte nebo mladistvého rozhodl.

Předat dítě do pěstounské péče mohou také přímo rodiče na základě uplatnění práva požádat o tzv. „výchovnou pomoc“.⁸⁹ S pečující osobou

mohou rodiče uzavřít písemnou dohodu (Pflegevertrag), která upravuje práva a povinnosti smluvních stran při péči o dítě. Tato dohoda má obsahovat zejména:

- ustanovení o předpokládané době trvání pěstounské péče;
- dohodu o osobním styku rodičů s dítětem (návštěvách dítěte);
- ustanovení o zajištění životních potřeb dítěte, nákladech na výchovu atd.;
- dohodu o průběhu pěstounské péče, základním směřování výchovy určené zákonnými zástupci atd.

Pro vznik pěstounské péče však uzavření formální písemné dohody není nutné. V případě, že je dítě svěřováno rodičem do péče osoby, která je příbuzným dítěte (do 3. stupně příbuzenského vztahu), nebo jde-li o pobyt kratší než 8 týdnů, neexistuje ani oznamovací povinnost o předání

dítěte do péče cizí osoby vůči Úřadu pro mládež. Pokud dítě žije v pěstounské rodině delší dobu, získává pěstoun právo zastupovat dítě v běžných každodenních záležitostech a spravovat jeho jmění. Soud může ve zvláštních případech přenést na pěstouna i širší rodičovská práva. Pěstounská péče může ve Spolkové republice Německo (na rozdíl od České republiky) trvat až do 26 let věku svěřené osoby. Zánik péče není zvlášť upraven, vychází se z předpokladu, že proběhne stejnou formou jako vznik péče, tedy předáním dítěte zpět jeho rodičům nebo osvojením dítěte. Právní postavení pěstouna je však výrazně slabší než postavení rodiče.

Pěstounská péče je ve Spolkové republice Německo považována ze zásady za institut dočasný. Může mít celou řadu forem, např. trvalé (celodenní) péče (*Vollzeitpflege*)⁹⁰ nebo denní péče (*Kindertagespflege*). Zákonný rámeček připrav

⁸⁸ § 1630 a násl. spolkového občanského zákoníku (*Bürgerliches Gesetzbuch*).

Dostupné z: www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html.

⁸⁹ § 11 VIII. knihy spolkového sociálního zákoníku (*Sozialgesetzbuch, Achten Buch, Kinder- und Jugendhilfe, dále jen „SGB VIII“*).

Dostupné z: www.gesetze-im-internet.de/sgb_8/BJNR111630990.html.

⁹⁰ Pojem *Kurzzeitpflege* (krátkodobá péče) je ve Spolkové republice Německo v sociální oblasti využíván především v souvislosti s péčí o osoby se zdravotním znevýhodněním.

a posouzení „způsobilosti“ k pěstounství vymezují § 37 a § 44 SGB VIII. K výkonu denní (dítě se vrací na noc do rodiny) nebo celodenní (nejen v denních, ale i v nočních hodinách) pěstounské péče o dítě je nutné povolení. Osoba, která má zájem za úplatu pečovat o jedno nebo více dětí mimo domácnost zákonného zástupce po dobu delší než 15 hodin týdně v období delším než tři měsíce, musí mít povolení vydané místně příslušným Úřadem pro mládež (dle místa obvyklého pobytu pečující osoby). U zájemce o tento typ péče se prověřují jeho osobní kompetence a ochota spolupracovat se zákonnými zástupci dítěte nebo jinými pečujícími osobami. Je vyžadována bezúhonnost a prokázání hlubších znalostí týkajících se požadavků na poskytování denní péče o děti, které jsou získávány zpravidla v akreditovaných kurzech. Uchazeč o náhradní rodinnou péči nemá žádný zákonný nárok na posouzení a následné vydání povolení. Zda a v jakém rozsahu uchazeče Úřad pro mládež osloví a „přezkouší“, je zcela na jeho uvážení a odvíjí se od místní potřeby (poptávky) pěstoun-

ské péče. Žadatelé, kteří jsou posouzeni jako vhodní, jsou zařazeni do systému (registru) volných pěstounských rodin. O volné pěstounské rodiny se „po dobu jejich čekání“ stará odborná služba, která může zahrnovat nabídky dalšího vzdělávání pro pěstounské rodiny, jakož i pravidelné telefonáty a návštěvy odborníků v rodině. Povolení opravňuje k poskytování péče až o pět dětí současně. Podrobnosti ohledně tohoto typu péče upravují zemské zákony, mohou například stanovit, že při péči o větší počet dětí je vyžadováno pedagogické vzdělání apod. Věkový rozdíl mezi pěstounem a dítětem má odpovídat věkovému rozdílu mezi rodičem a dítětem.

Otázka hmotného zabezpečení pěstounské péče je upravena sociálním zákoníkem (SGB VIII) a zemskými zákony. Výše dávek pěstounské péče se proto v jednotlivých spolkových zemích může lišit. Základní členění finanční podpory spočívá zpravidla v příspěvku na výdaje spojené s výchovou dítěte (obdoba českého „příspěvku na úhradu potřeb dítěte“), odměně pěstounovi za poskytovanou péči, účasti pěstouna na pojištění

a nárocích na další typy dávek. Pěstoun má dále nárok na:

- a. poradenství ze strany Úřadu pro mládež (v otázkách výchovy, právní problematiky atd.);
- b. další vzdělávání, semináře a další typy vzdělávacích akcí, přičemž vzdělávání může být hrazeno Úřadem pro mládež, není však automaticky bezplatné jako v České republice;
- c. výpomoc (*Beihilfe*) nebo příspěvek při jednorázových událostech, například na počáteční vybavení pěstounské rodiny (obdoba českého „příspěvku při převzetí dítěte“), nebo při určitých záležitostech, mezi něž patří např. zápis do školy, dovolené, školní výlety, křest nebo konfirmace.

Doprovázení pěstounských rodin je zajišťováno v úzké spolupráci veřejné správy a nezávislých subjektů péče o mládež. Veřejné subjekty mají povinnost nezávislé subjekty péče o mládež podporovat, pokud tyto subjekty splňují odborné předpoklady a poskytují záruku účelného a ekonomického použití prostředků. Německý

sociální systém cíleně preferuje nestátní subjekty. Pokud některou z činností vykonávají tyto organizace, veřejná správa je nemá nahrazovat, či jim dokonce konkurovat. Nárok na úřední uznání (a s tím spojený přístup k veřejné podpoře) mají organizace, které vykonávají odbornou činnost v oblasti péče o mládež alespoň tři roky. Církev a náboženské společnosti a svazy dobrovolné sociální péče na spolkové úrovni jsou automaticky úředně uznanými nezávislými subjekty péče o mládež. To vyplývá ze skutečnosti, že charitní organizace jsou ve Spolkové republice Německo tradičně nejvýznamnějším poskytovatelem služeb v sociální oblasti.

Metodickou podporu doprovázejícím subjektům poskytují profesní svazy, akademická a výzkumná pracoviště a další instituce zabývající se ochranou dětí, například *Deutschen Jugendinstitut*⁹¹, jehož součástí je i centrum pro metodiku a výzkum, *Bundesarbeitsgemeinschaft (BAG)*, *Landesjugendämter*⁹² a další. Metody práce jsou šířeny a rozvíjeny rovněž speciálními vzdělávacími institucemi pro pěstouny a odborníky v oblasti náhradní rodinné péče *Pflegeelternschule*.⁹³ Tyto organizace působí zpravidla na úrovni jednotlivých spolkových zemí. K dispozici jsou rovněž virtuální knihovny odborné literatury a metodik zaměřených na náhradní rodinnou péči.⁹⁴

91 Zde viz například obsírnou metodickou publikaci: https://www.dji.de/fileadmin/user_upload/pkh/DJI_DJuF_Handbuch_Pflegekinderhilfe.pdf.

92 Metodické materiály jsou dostupné z: <http://www.bagljae.de/content/broschueren--materialien/>.

93 Informace o vzdělávání pěstounů v těchto „školách“ jsou dostupné například z: <https://kjhv.de/pflegelternschule-direkt/>; www.pflegeelternschule-bawue.de; www.hamburg.de/pflegeelternschule1 atd.

94 Viz například: <https://www.kompetenzzentrum-pflegekinder.de/literatur>.

3.2. Polsko

Polsko je pro Českou republiku v mnohém inspirativní. Výchozí podmínky sociálních systémů byly obdobné: vysoký podíl institucionální péče, velmi podobná úprava rodinného práva (o okolnostech vzniku těchto zákonů je pojednáno v historickém výkladu) i přístupy k právům dětí. V Polsku však proběhla celková reforma systému péče o ohrožené děti reprezentovaná především přijetím zákona o podpoře rodin a systému náhradní péče (dále jen „zákon o podpoře rodin“) v roce 2011.⁹⁵

Primárním cílem náhradní rodinné péče v Polsku je znovusjednocení rodiny. V případě, že návrat dítěte do péče rodičů není možný, je hledána dlouhodobá forma péče, jejíž součástí je i pozdější plánování přípravy mladého člověka

na samostatný život. Organizačními jednotkami systému péče o děti vyrůstající mimo vlastní rodinu jsou územně samosprávné celky, zařízení denní péče, organizátoři náhradní rodinné péče, střediska výchovné péče, regionální terapeutická zařízení, intervenční předadopční centra, adopční centra a další „pověřené“ subjekty. Co se týče orgánů veřejné správy, klíčovou roli v oblasti náhradní rodinné péče mají okresy (*powiaty*).⁹⁶

V Polsku existují následující formy náhradní rodinné péče:

- péče příbuzných (*rodzina zastępcza spokrewniona*);
- pěstounská péče poskytovaná bez profesionální smlouvy (*niezawodowe rodziny zastępcze*);

95 *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (zákon č. 149 ze dne 9. června 2011)*

96 *Polské okresy jsou jednotkami o něco většími, než byly bývalé okresy v České republice. V Polsku je v současné době 380 okresů.*

c. profesionální péčovská péče (*rodziny zawodowe zastępcze*), do které mimo jiné spadají náhradní rodiny plnící funkci „rodinné pohotovosti“ a profesionální odborné rodiny. Jedním z typů této péče je i péče krátkodobá, která je využívána v řádech měsíců.

Náhradní rodinnou péči mohou zajišťovat pouze osoby, které dávají záruku jejího řádného výkonu, nebyly zbaveny rodičovské odpovědnosti, mají odpovídající životní a bytové podmínky a plní své alimentární povinnosti (v případě, že jim taková povinnost byla uložena). Profesionální pěstoun musí mít minimálně středoškolské vzdělání, preferováno je však vysokoškolské. Vhodné osoby pro výkon náhradní rodinné péče jsou vedeny starostou okresu ve zvláštním registru.

Kandidáti na plnění funkce profesionální rodiny i neprofesionální rodiny musí absolvovat školení pořádané organizátorem náhradní rodinné péče. Program školení schvaluje příslušný ministr pro záležitosti rodiny. Profesionální rodiny jsou pak povinny si nadále svoji kvalifikaci zvyšovat dalším vzděláváním.

Organizátorem náhradní rodinné péče je starostou pověřená organizační jednotka okresu nebo organizace, která byla k výkonu této funkce pověřena (nestátní nebo církevní). K úkolům tohoto subjektu patří zejména:

- řízení náboru kandidátů na plnění funkce profesionální náhradní rodiny, neprofesionální náhradní rodiny nebo řízení dětského domova rodinného typu (v Polsku jsou dětské domovy sociálními zařízeními);
- vzdělávání a organizování školení pro osoby kandidující na plnění funkce náhradní rodiny nebo řízení dětského domova rodinného typu a dále vydávání osvědčení o kvalifikaci obsahujících potvrzení o ukončení školení, hodnocení splnění podmínek a hodnocení předpokladů pro výkon náhradní péče;
- zajišťování školení, která mají za cíl zvyšovat kvalifikaci náhradních rodin s ohledem na jejich potřeby;
- zajišťování pomoci a podpory osobám vykonávajícím náhradní rodinnou péči, zvláště v rámci podpůrných skupin a pomocných rodin, organizace dobrovolnické pomoci;

- spolupráce s komunitními službami, zvláště s okresním centrem pomoci rodině, odborem sociální péče, soudy a jejich pomocnými orgány, osvětovými institucemi, ústavy zdravotní péče a také s církvemi a náboženskými spolky a dále se sociálními organizacemi;
- vedení poradenství a terapie pro osoby vykonávající náhradní rodinnou péči a jejich děti a dále pro děti umístěné v náhradní péči;
- zajištění právní pomoci osobám vykonávajícím náhradní rodinnou péči, zvláště v oblasti rodinného práva;

- provádění pravidelného zhodnocení situace dětí pobývajících v náhradní rodinné péči;
- realizace psychologicko-pedagogických školení a podpory osob vykonávajících náhradní rodinnou péči a také rodičů dětí, na které se tato péče vztahuje;
- provádění pedagogických a psychologických průzkumů kandidátů na plnění funkce náhradní rodiny nebo řízení dětského domova rodinného typu (odborné posouzení);
- zajišťování poradenství profesionálním a neprofesionálním náhradním rodinám a osobám

řídícím dětské domovy rodinného typu, které má za cíl zachování a posílení jejich kompetencí a také předcházení syndromu vyhoření;

- hlášení informací adopčním centřům o dětech s vyřešenou právní situací za účelem vyhledávání osvojitelů vhodných pro tyto děti;
- organizování péče o děti v případě, kdy náhradní rodina anebo osoba řídící dětský domov rodinného typu dočasně nemůže vykonávat péči, zvláště ze zdravotních důvodů nebo výskytu nepříznivých událostí anebo z důvodu plánovaného odpočinku.

Organizátor náhradní rodinné péče také poskytuje profesionální rodině podrobné informace o dítěti a jeho rodinné situaci nejpozději 7 dnů před přijetím dítěte a zajišťuje (zprostředkovává) náhradním rodinám odborné poradenství. Ve spolupráci s asistentem rodiny informuje organizátor náhradní rodinné péče soud, pokud pominuly důvody pro umístění dítěte v náhradní rodině.

V profesionální i neprofesionální rodině může být poskytována péče nejvýše třem dětem.⁹⁷ Výjimkou jsou sourozenecké skupiny, kdy může být se souhlasem náhradní rodiny a na základě kladného vyjádření koordinátora náhradní péče svěřen do rodiny i větší počet dětí. V případě péče o více než tři osoby je náhradní rodině (pokud o to rodina požádá) poskytována pomoc tím, že okres zaměstná osobu, která vypomáhá při vykonávání péče o děti a při domácích pracích. Tato výpomoc může být poskytnuta ve zvlášť odůvodněných případech i při péči o menší počet dětí.

Pro každou rodinu je organizátorem náhradní rodinné péče určen **koordinátor náhradní rodinné péče** (klíčový pracovník). Jeho úkolem je zejména:

- poskytování pomoci náhradním rodinám při realizaci úkolů vyplývajících z náhradní péče;
- příprava plánu pomoci dítěti ve spolupráci s asistentem rodiny a příslušnou náhradní rodinou;

- zajišťování přístupu k odborné pomoci náhradním rodinám a dětem, včetně psychologické, reedukační a rehabilitační pomoci;
- nahlášení informací o dětech s vyřešenou právní situací adopčním centřům za účelem vyhledávání vhodných adoptivních rodin pro tyto děti;
- poskytování podpory zletilým mladým lidem, kteří byli v rodinných formách náhradní péče.

Koordinátor náhradní rodinné péče může současně pracovat maximálně s 15 náhradními rodinami. Předkládá každoročně organizátorovi náhradní rodinné péče zprávy o výsledcích své činnosti.

Starosta okresu, resp. jeho jménem okresní centrum pomoci rodinám (*Powiatowe centrum pomocy rodzinie*), uzavírá na žádost profesionální pěstounské rodiny s touto rodinou **smlouvu o plnění funkce profesionální náhradní rodiny**. Před uzavřením smlouvy musí mít rodina minimálně tříleté zkušenosti jako „neprofesionální“

pěstounská rodina. Dalším podkladem je posudek koordinátora náhradní rodinné péče. Funkce profesionální rodiny a neprofesionální rodiny je vzájemně neslučitelná. Profesionální rodič nemůže být zaměstnán (ani ve vedlejších pracovních poměru) nebo vykonávat jinou výdělečnou činnost bez souhlasu starosty. V roce 2017 bylo v celém Polsku 2 086 profesionálních rodin (tj. asi 5,5 % ze všech pěstounských rodin), které pečovaly o 6 355 dětí.⁹⁸

Smlouva mezi starostou okresu a profesionální rodinou upravuje:

- Výši odměny a způsob její výplaty. Pokud uzavírá smlouvu manželé, náleží odměna tomu z manželů, který je uveden ve smlouvě. Profesionální rodině navíc přísluší příspěvek na dítě (obdoba českého „příspěvku na úhradu potřeb dítěte“), který se zvyšuje v případě péče o dítě se zdravotním znevýhodněním. Výše příspěvku je každoročně valorizována v závislosti na míře inflace.

⁹⁷ Před rokem 2011 v Polsku naopak existovaly profesionální rodiny zajišťující péči o větší počet dětí.

⁹⁸ Jde o počty, které se od roku 2014 mění jen v řádech jednotek procent.

Informace jsou dostupné z: www.gov.pl/web/rodzina/informacja-rady-ministrow2017.

- Možnost využívání školení a jiných forem zvyšování kvalifikace osob, které tvoří náhradní rodinu.
- Rozsah nezbytné pomoci v případě nemoci nebo problémů se svěřenými dětmi.
- Podmínky dočasného nevykonávání péče o dítě náhradní rodinou souvisejícího s odpočinkem. Profesionální rodina má ze zákona nárok na odpočinek v délce 30 dnů v průběhu 12 měsíců, musí dobu odpočinku plánovat a oznamovat ji 30 dnů předem organizátorovi náhradní rodinné péče. Po dobu odpočinku může být dítě svěřeno do péče tzv. pomocné rodiny.
- Stanovení maximálního počtu dětí, o něž rodina může pečovat.
- Oprávnění starosty kontrolovat vykonávání smlouvy.
- Podmínky a způsob změny a rozvázání smlouvy (smlouva končí v případě, kdy rodina změní místo bydliště z okresu, s nímž uzavřela smlouvy, nebo opuštěním území Polské republiky).

Smlouva se uzavírá minimálně na dobu 4 let. Doba plnění funkce profesionální rodiny se započítává do doby zaměstnání vyžadované pro zvláštní právní předpisy.

Mezi profesionálními náhradními rodinami jsou rovněž rodiny, které plní funkci „**rodinné pohotovosti**“. Sem jsou umísťovány děti na základě rozhodnutí soudu. Do pohotovostní (krizové) náhradní rodiny může být dítě umístěno i na žádost rodičů (jde o jeden z institutů ochrany proti domácímu násilí). Pohotovostní rodiny jsou v případě potřeby (nalezení či zadržení dítěte) využívány i policií a pohraniční stráží. Pohotovostní rodina je povinna dítě do péče přijmout. Výjimkou jsou případy, kdy by celkový počet dětí v takové rodině překročil tři nebo u dítěte staršího 10 let, které bylo přivedeno policií (pohraniční stráží). Pokud není do rodiny dítě svěřeno soudem, je profesionální rodina o přijetí dítěte povinna do 24 hodin informovat soud, starostu a odbor sociální péče. Pohotovostní rodiny jsou institutem krizovým, doba pobytu dítěte je proto omezena na 4 měsíce. Ve zvláštních případech může být tato doba se souhlasem koordinátora náhradní péče prodloužena o dalších 8 měsíců nebo do doby ukončení soudu o adopci nebo umístění v jiném typu náhradní rodinné péče.

Pro péči o děti se zdravotním znevýhodněním jsou vyčleněny **profesionální specializované náhradní rodiny**. Tyto rodiny však mohou pečovat i o nezletilé matky s dětmi nebo o děti se závažnými výchovnými problémy. V rodině však nesmí být zároveň umístěny děti s mentálním či zdravotním znevýhodněním a děti, které jsou pod dohledem sociální kurately (dětí s výchovnými problémy, děti, které se dopustily protiprávního jednání, atd.).

Jak již bylo zmíněno, součástí podpory náhradních rodin v Polsku je rovněž možnost tzv. pomocné rodiny (*rodziny pomocowej*). Jde o formu „odlehčovací“ péče, kterou známe i v České republice a která je určena pro zajištění odpočinku pěstounů, pro případ jejich hospitalizace, účasti na povinných školeních, nenadálých událostí v rodině atd. Funkci pomocné rodiny mohou plnit profesionální i „neprofesionální“ pěstounské rodiny, provozovatelé dětských domovů a dále oso-

by, které jsou pro funkci pomocné rodiny proškoleny. Během roku 2017 působilo v Polsku celkem 614 těchto pomocných rodin, které poskytly péči 1 448 dětem.⁹⁹ Také s pomocnou rodinou je ze strany starosty uzavírána smlouva.

Z výše uvedeného popisu je patrné, že polský sociální systém má k dispozici celou řadu institutů náhradní rodinné péče, které jsou schopny reagovat na různé situace v životě dítěte. Určitým limitem rychlejší transformace polského systému jsou finanční prostředky. Průměrná výše odměn pěstounů (a to i profesionálních) je nižší než v České republice. Stát delegoval na územní samosprávné celky řadu kompetencí bez dostatečného finančního zajištění atd. Jak bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, Česká republika může z Polska čerpat velmi cenné poznatky pro realizaci vlastních reforem včetně informací o krocích, které mohou tyto procesy negativně ovlivňovat.

3.3. Slovensko

Na Slovensku může vzniknout náhradní rodinná péče (*náhradná osobná starostlivosť*, resp. *pestúnská starostlivosť*) podobně jako v České republice pouze na základě rozhodnutí soudu. Slovenská právní úprava, vycházející ze společné právní historie, využívá obdobné soukromoprávní instituty jako české rodinné právo (pěstounství, osobní péče poručníka, péče jiné osoby, předpěstounská péče atd.).¹⁰⁰ Při svěřování dítěte do pěstounské péče jsou podobně jako v České republice upřednostňováni příbuzní dítěte (§ 45 odst. 2 slovenského zákona o rodině). V rozhodnutí soud vymezuje pěstounovi rozsah jeho práv a povinností. Ze zákona má právo zastupovat dítě pouze

v běžných záležitostech a v tomto rozsahu spravovat jeho majetek.

Samostatný institut krátkodobé pěstounské péče (resp. pěstounské péče na přechodnou dobu) však na Slovensku neexistuje. Jsou však k dispozici **profesionální rodiče**, kteří mj. zajišťují krátkodobou nebo krizovou péči o děti, které nemohou vyrůstat ve své vlastní rodině.¹⁰¹ Právní úprava profesionální pěstounské péče je obsažena v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí a sociální kuratele¹⁰² jako zvláštní forma výkonu ústavní péče. Profesionální rodič je zaměstnancem dětského domova nebo krizového střediska. Mezi pěstounem a dítětem tak neexistuje přímý

⁹⁹ Zákon č. 36/2005 Z. z., o rodině

¹⁰¹ V letech 1993 až 1997 byli profesionální rodiče určeni pouze pro dlouhodobou péči o děti. Od roku 2005 je profesionální rodičovství využíváno pro všechny situace dětí, má přitom přednost před ústavní výchovou.

¹⁰² Zákon č. 305/2005 Z. z., o sociálněprávní ochraně dětí a sociální kuratele

právní vztah. Dítě je svěřeno do ústavní výchovy, resp. dětského domova či krizového střediska. Na Slovensku je v současné době 85 dětských domovů. Z nich je 65 tzv. státních dětských domovů zřizovaných Ústředím práce, sociálních věcí a rodiny a 20 nestátních dětských domovů zřizovaných subjekty akreditovanými příslušným ministerstvem. Dětské domovy jsou zřizovány jako:

- a. domovy dětí, v tomto případě jde o samostatné skupiny v rodinných domech tak, aby v jednom domě byla jen jedna samostatná skupina (součástí tohoto domova jsou i domácnosti profesionálních pěstounů);
- b. centra dětí, tzn. objekty s kapacitou do 40 dětí, kde působí i profesionální rodiny.

V rámci dětských domovů jsou dále zřizovány tzv. diagnostické skupiny (v těchto skupinách mohou být děti nejdéle 12 týdnů, děti do 6 let nejdéle 4 týdny) a specializované samostatné skupiny (děti s výchovnými problémy, drogově závislé, týrané či zneužívané, děti s mentálním či jiným znevýhodněním atd.). Dětský domov může vytvořit podmínky i pro pobyt těhotné ženy do začát-

ku šestého měsíce těhotenství a ženy po porodu (a jejího dítěte).

Z hlediska krátkodobé náhradní péče o děti jsou na Slovensku významnou službou **krizová střediska**. V zemi jich působí 29, jsou zřizovány nestátními neziskovými organizacemi. Střediska zabezpečují výkon opatření podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí a sociální kuratele přijímaných v případě krizové životní situace dítěte (předběžná opatření, výchovná opatření atd.). Předběžná opatření lze vykonávat formou pobytu dítěte v profesionální rodině (v jejím přirozeném rodinném prostředí). Krizové středisko zpracovává individuální plán na zvládnutí krize, jeho součástí je popis spolupráce se školou a způsob pravidelného informování zákonného zástupce dítěte.

Již bylo zmíněno, že profesionální rodiče zajišťují péči o děti ve svém domě nebo bytě. Legislativa omezuje počet dětí, které mohou současně vyrůstat v profesionální rodině na maximálně tři děti nebo zletilé osoby do 25 let věku. V případě, že je profesionální péče zajišťována manželi,

je tento maximální počet zvýšen na dvojnásobek (jde o nejméně dvě a nejvýše šest dětí v jedné rodině). V roce 2016 vyrůstalo v profesionálních rodinách 1 468 dětí, tj. 30,94 % dětí svěřených do péče dětských domovů. Péče profesionálních rodin má ze zákona přednost před ústavní výchovou vykonávanou v rámci dětských domovů v „samostatných skupinách“ nebo „diagnostických skupinách“. Do profesionálních rodin jsou povinně svěřovány všechny děti mladší 8 let (od roku 2021 má být péče v rodinném prostředí zajišťována pro všechny děti mladší 10 let). Kvalifikační podmínkou pro výkon činnosti profesionálního rodiče je úplné střední vzdělání a 40, resp. 60 hodin odborné přípravy (dle dosaženého vzdělání, typu poskytované péče atd.). Pokud jde o dítě s poruchami chování nebo se závislostí na návykových látkách, mohou tuto péči poskytovat pouze osoby s vysokoškolským vzděláním a absolvovanou přípravou v rozsahu 40 hodin.¹⁰³

Po absolvování přípravy u akreditovaného subjektu se profesionální pěstoun účastní výběrového řízení u příslušného dětského domova (krizového centra). Toto zařízení má být (pokud možno) v dosahu bydliště pěstouna, kde se péče vykonává. Pěstoun pobírá plat, jeho činnost je řízena a kontrolována zaměstnavatelem. V současné době kromě jednotlivých úřadů práce, sociálních věcí a rodiny zajišťuje přípravy profesionálních rodičů několik nestátních „akreditovaných“ organizací. Dětský domov či krizové centrum poskytují dítěti umístěnému v profesionální rodině základní vybavení a hradí mu zvýšené náklady spojené s jeho zdravotním stavem, věkem, speciálními potřebami atd. Suma, která je zaměstnavatelem poskytována na úhradu výdajů na dítě nebo mladého dospělého umístěného v profesionální rodině, činí podle věku dítěte maximálně trojnásobek životního minima. Přesné částky upravuje prováděcí vyhláška k zákonu o sociálně-právní ochraně

děti a sociální kuratele. Pěstoun je povinen vést inventuru nákladů na dítě.

Zaměstnavatel profesionálnímu rodiči poskytuje také odbornou pomoc a poradenství. V současné době jsou na Slovensku vedeny diskuse o specializaci profesionálních rodičů na péči o děti týrané, obchodované nebo závislé na návykových látkách, děti s těžkým zdravotním znevýhodněním nebo velké sourozenecké skupiny. Diskutuje se rovněž o opatřeních proti syndromu vyhoření, zlepšení odborné pomoci a prevenci rizikových situací.

Financování služeb na podporu výkonu náhradní rodinné péče je zajištěno státní dotací, která je upravena samostatným zákonem.¹⁰⁴ „Dotace na podporu výkonu opatření v oblasti sociálně-právní ochrany a sociální kurately“ je určena na úhradu osobních nákladů, nákup materiálně-technického vybavení, nákup automobilů apod. Tuto dotaci je možno poskytnout organizaci, která vykonává činnosti v oblasti sociálně-právní ochrany

na základě akreditace (obdoba českého „pověření k výkonu sociálně-právní ochrany“), obci, svazku obcí nebo vyššímu územnímu samosprávnému celku, případně organizacím, které obce nebo vyšší územní samosprávné celky zřizují. Žadatel musí zabezpečit nejméně 10 % z vlastních zdrojů. Výše dotace činí maximálně 50 000 eur v příslušném rozpočtovém roce.

Co se týče krátkodobé pěstounské péče, vydalo se Slovensko cestou plné profesionalizace. Současně je stanovena jasná věková hranice zamezující umístování malých dětí do ústavní péče. Tato hranice, nastavená původně na tři roky věku, se neustále zvyšuje. Ještě před přijetím těchto opatření došlo na Slovensku ke sjednocení systému péče o ohrožené děti do sociální sféry (k podobnému kroku došlo i v Polsku). Z tohoto důvodu mohou být zaměstnavateli pěstounů dětské domovy, které jsou u nás školskými zařízeními. V gesčně roztržštěném českém systému je slo-

¹⁰³ Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 41/1996 Z. z., o odbornej a pedagogickej spôsobilosti pedagogických pracovníkov

¹⁰⁴ Zákon č. 544/2010 Z. z., o dotáciách v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky

venský model profesionalizace náhradní rodinné péče zřejmě nerealizovatelný. Některé prvky (na-

příklad zákaz umístování malých dětí do ústavu) je však vhodné aplikovat i v České republice.

3.4. Rakousko

Pěstounská péče v Rakousku je vykonávána jako krátkodobá, krizová (*Krisenpflege*), nebo dlouhodobá (*Langzeitpflege*), kdy dítě může vyrůstat v pěstounské rodině až do zletilosti. Rodičům zůstává i nadále rodičovská odpovědnost (opatrovnictví) s výjimkou výchovy a péče o dítě (*Volle Erziehung*). Tato část rodičovské odpovědnosti je převedena na „nositele pomoci“ (Úřad

pro mládež, *Jugendamt*), který ho dále převádí na pěstouny. Pěstouni mají právo podávat návrh ve věcech opatrovnictví a právo být slyšeni při řízeních o významných záležitostech týkajících se dítěte (například při řešení kontaktů s rodinou, návrzích na návrat dítěte do vlastní rodiny atd.). Cílem pěstounské péče je návrat dítěte do původní rodiny¹⁰⁵, pokud však jsou po dlouhodobé péči

¹⁰⁵ Podle § 2 bodu 5 rakouského spolkového zákona o pomoci rodině a výchovné pomoci dětem a mládeži (*Bundesgesetz über die Grundsätze für Hilfen für Familien und Erziehungshilfen für Kinder und Jugendliche, resp. Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz*) je cílem „cizí péče“ vždy reintegrace rodiny.

navázány pevné vazby mezi dítětem a pěstounem, mohou pěstouni požádat o osvojení dítěte. U dalších dětí jsou prováděna podpůrná opatření při jejich setrvání ve vlastní rodině. Zajímavostí je, že naprostá většina uvedených činností (včetně svěření dítěte do náhradní péče) je prováděna na základě dohody s rodiči. Například v roce 2013 bylo v celém Rakousku pouze 319 dětí vzato pod „ochranu úřadu“ na základě soudního rozhodnutí.

V Rakousku se lze setkat s různými typy pěstounské péče realizovanými na profesionálním základě. Jejich forma a účel se liší podle jednotlivých spolkových zemí. Jde například o Dolní Rakousko (profesionální pěstounská péče, *Professioneller Pflege*), Horní Rakousko (krizová pěstounská péče, *Krisenpflege*), Štýrsko (rodinně pedagogická péče, *Familienpädagogischen Pflegeverhältnissen*) nebo Tyrolsko (léčebně pedagogická péče, *Heilpädagogische Pflegeeltern*).¹⁰⁶ Vedle

těchto typů pěstounské péče vždy existuje také dlouhodobá a krátkodobá pěstounská péče. Podle legislativy jednotlivých spolkových zemí se liší i způsoby smluvního zajištění pěstounské péče. Ve čtyřech spolkových zemích (Vídeň, Dolní Rakousko, Horní Rakousko, Korutany) jsou s pěstouny uzavírány pracovní smlouvy. Zpravidla je uzavírá spolek, který je pověřeným „nositelům pomoci“ (obdobu českých osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany). V jednom případě uzavírá pracovní smlouvy s pěstouny přímo úřad spolkové země (Salzburg). V ostatních zemích jsou uzavírány smlouvy o službě (viz tabulku č. 4).

Co se týče hmotného zabezpečení, pobírají v Rakousku pěstouni vedle běžných rodičovských dávek (zejména přídavek na dítě) další finanční odměnu, která se však v jednotlivých spolkových zemích liší, včetně záležitostí spojených se sociálním pojištěním. V některých zemích je „jednot-

¹⁰⁶ GESERICK, Ch. – MAZAL, W. – PETRIC, E. (2015). *Die rechtliche und soziale Situation von Pflegeeltern in Österreich. Juristische Expertise und empirische Erhebung. Wien: Österreichisches Institut für Familienforschung an der Universität Wien*

Spolková země	Smluvní partner	Typ smlouvy
Vídeň	spolek	pracovní smlouva
Dolní Rakousko	spolek	pracovní smlouva
Štýrsko	spolek	smlouva o službě
Horní Rakousko	spolek	pracovní smlouva
Salzburg	země	smlouva o službě
Tyrolsko	země, spolek	smlouva o službě
Vorarlberg	spolek	smlouva o službě
Korutany	spolek	smlouva o službě, pracovní smlouva

Tabulka č. 4: Typy smluvního zajištění pěstounské péče v jednotlivých spolkových zemích Rakouska

kou“ pro určení výše odměny dítě, v jiných jde o paušální platbu pěstounské rodině. Liší se rovněž četnost, zpravidla je však dávka poskytována 14x ročně. Odměna pěstouna je poskytována od symbolické výše cca 60 až 70 eur měsíčně (Salzburg, Korutany), a to i v případě krátkodobé pěstounské péče, po plat přesahující 2 200 eur

měsíčně (sociálně-pedagogická pěstounská péče v Tyrolsku). V posledně jmenované spolkové zemi je uplatňována i denní platba v případě krizové pěstounské péče (21,80 až 28 eur denně).

V souvislosti s reformami sociálního systému v České republice a jeho možnou decentralizací (posílení úlohy obcí a krajů) jsou vyslovovány

obavy ze vzniku několika „regionálních“ sociálních systémů. Rakousko je co do počtu obyvatel menší zemí než Česká republika (má cca 8,8 mil. obyvatel), přičemž téměř pětina žije v hlavním městě a blízkém okolí. Případné posilování kompetencí územních samospráv v sociální oblasti včetně zajištění náhradní rodinné péče tak může být konfrontováno s vývojem u našeho jižního souseda.

Pokud v Rakousku dochází k určitému sjednocování na národní úrovni, jde o stanovení základních principů ochrany dítěte. Za zmínku stojí například skutečnost, že kritéria „nejlepšího zájmu dítěte“ podle již citovaného všeobecného komentáře č. 14 Výboru pro práva dítěte jsou v Rakousku včleněna přímo do právní úpravy spolkového občanského zákoníku.¹⁰⁷

3.5. Velká Británie a Irsko

Při realizaci některých sociálních reforem v České republice (zavádění systému sociálních služeb, transformace pobytových zařízení

pro osoby se zdravotním postižením, standardy kvality sociálních služeb atd.) bylo využíváno expertních zkušeností z **Velké Británie**. V médiích

¹⁰⁷ § 138 zákona č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský (v Rakousku dosud platný Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie)

bývá k britskému (či norskému atd.) přirovnáván i český systém náhradní rodinné péče. Jak bude zřejmé z následujícího popisu, skutečnost je velmi odlišná. Ve Velké Británii existuje několik typů pěstounské péče¹⁰⁸:

- krizová (*emergency*) zajišťující v případě potřeby bezpečný pobyt dítěte na několik nocí;
- krátkodobá (*short-term*), jejímž účelem je zajistit péči o děti v délce několika týdnů, dokud není naplánováno a realizováno dlouhodobější řešení situace dítěte;
- odlehčovací (*short breaks*), určená především pro děti se znevýhodněním, speciálními nebo výchovnými potřebami (cílovou skupinou této péče jsou především rodiče dětí, které potřebují nepřetržitou náročnou péči, respitní péče jim slouží k zajištění krátkého odpočinku rodiny);

- nápravná (*remand*), která je ukládána soudem jako zvláštní výchovné opatření (jde o alternativu k jiné formě trestu);
- předadopční (*fostering for adoption*), pěstounská péči o malé děti, přičemž se předpokládá, že pěstouni mohou dítě adoptovat;
- dlouhodobá (*long-term*), tj. pěstounská péče, která může trvat až do dospělosti dítěte (v této souvislosti je třeba poznamenat, že nejde o „právní“ zletilost, ale o věk, v němž je mladý člověk schopen žít samostatně, tedy například 16 let nebo naopak věk přesahující 18 let);
- příbuzenská péče, péče blízkých osob a poručená péče (*'family and friends' or 'kinship'*), do níž jsou svěřovány děti, nad nimiž převzaly kvůli ohrožení péči místní samosprávy (*local authorities*);

¹⁰⁸ Informace jsou dostupné například z: <https://www.gov.uk/foster-carers/types-of-foster-care>.

- speciálně-terapeutická péče (*specialist therapeutic*) určená pro děti a mladé lidi se speciálními potřebami nebo výchovnými problémy (pěstoun přitom zpravidla spolupracuje s dalšími odborníky na danou oblast).

Jde o pestrou nabídku pro řešení různých situací dětí, které nemohou vyrůstat v péči vlastních rodičů.

Za fungování systému náhradní rodinné péče odpovídají místní úřady (*local authorities*). Praktickou podporu zajišťují organizace, které poskytují služby jménem místních samospráv¹⁰⁹ (*local authority fostering service*), nebo privátní agentury (*fostering agency, independent fostering providers*)¹¹⁰. Zájemci o pěstounskou péči jsou trvale vyhledávání prostřednictvím dlouhodobých kampaní. Agentury nebo organizace zřizované místní správou zajišťují prověření předpokladů

zájemců k náhradní péči o dítě, jejich přípravu a rovněž následné doprovázení. Každý rok dochází k přezkoumání skutečnosti, zda jsou pěstouni vhodní pro péči (v případě vzniku problémů při péči je provedeno ad hoc prozkoumání vhodnosti pěstouna). Při hodnocení je bráno v úvahu plnění péče v průběhu roku a záznamy z pravidelných schůzek s doprovázejícím sociálním pracovníkem. Je také hodnoceno poskytnuté školení a jeho dopad na kvalitu péče. Pěstoun na druhou stranu hodnotí služby organizace, kvalitu informací a podpory, způsob reakce na jeho potřeby atd.

Vyhledávání nových pěstounů, jejich příprava a následné doprovázení je kontinuálním procesem, v němž má zájemce (pěstoun) jednoho stabilního smluvního partnera. Je doporučeno, aby se zájemci o pěstounství školili společně se sociálními pracovníky, neboť to napomáhá navazo-

¹⁰⁹ V současné době je v Anglii 91 místních úřadů (včetně metropolitních), které vykonávají kompetence v sociální oblasti.

¹¹⁰ § 59 zákona o dětech z roku 1989 (*Children Act 1989*). Od přijetí zákona o dětech v roce 1989 došlo ve Velké Británii k výraznému nárůstu počtu nezávislých agentur (z 11 v roce 1993 na 289 v roce 2009).

vání vzájemných kontaktů a spolupráce. Agentury (služby) následně „nabízejí“ vhodné pěstouny místním úřadům, které na základě vyhodnocení vybírají pro dítě příslušnou pěstounskou rodinu. Služba odpovídá za ochranu svěřeného dítěte proti všem formám zneužití nebo zanedbávání. O každém dítěti jsou vedeny aktuální a přehledné záznamy (relevantní informace, které jsou přístupné dítěti i dalším osobám zainteresovaným v péči o dítě).

Při přijímání opatření musí místní úřad provést vyhodnocení případu a zpracovat plán pomoci. Pokud je na základě vyhodnocení shledána situace dítěte jako krizová, může příslušný sociální pracovník rozhodnout o odnětí dítěte z rodiny a jeho umístění do přechodné pěstounské péče. V tomto případě je povinen do 4 týdnů provést podrobné vyhodnocení a zpracovat plán krátkodobé péče. Je dále povinen být v intenzivním kontaktu s rodiči dítěte, nejméně jednou za dva

týdny zjišťovat, jaká je situace v rodině a zda trvají příčiny umístění dítěte mimo rodinu. Osobní návštěva sociálního pracovníka je vyžadována nejméně jednou za 8 týdnů. Pěstouni jsou cíleně zahrnuti do intenzivní sociální práce s dítětem a rodinou, mezi jejich povinnosti patří mimo jiné jednou týdně vyhotovit zprávu o poměrech dítěte. Pokud dojde na základě průběžně prováděného vyhodnocení ke zjištění, že je možný návrat do rodiny, ale tato rodina potřebuje i nadále podporu a pomoc, je zpracováván (opět na základě výstupů z případové konference, která se koná za účasti rodiče a případně i dítěte) dlouhodobý plán péče.

Kvalita výkonu pěstounské péče je řízena prostřednictvím národních minimálních standardů pro pěstounské služby (*national minimum standards for providing fostering services*).¹¹¹ Tyto standardy jsou vydávány příslušným ministerstvem (*Department of Education*) na základě zákona

z roku 2000 (*Care Standards Act 2000*) a zákona o dětech z roku 1989. Obsahují celkem 31 standardů upravujících jak základní principy péče, tak všechny procesy, které s výkonem pěstounské péče souvisí. Standardy jsou rozděleny do dvou základních tematických skupin:

- a. standardy zaměřené na dítě (zabezpečení a prosazování blaha dětí a mladých lidí; podpora pozitivní identity a pozitivního chování dětí a mladých lidí; bezpečnost, zdraví, vzdělání; příprava na umístění dítěte do náhradní péče; příprava na nezávislý život atd.);
- b. standardy zaměřené na pěstounské služby (způsobilost k poskytování či řízení pěstounských služeb; řízení subjektu poskytujícího pěstounské služby; nábor, kontrola, řízení, podpora a vzdělávání pracovníků a pěstounů; záznamy o činnosti; plánování péče; vhodné prostředí a prostory; finanční požadavky).

Dodržování standardů je kontrolováno prostřednictvím sebehodnocení pěstounů a služeb, inspekcí příslušného ministerstva a Komise pro národní standardy poskytování péče (*National*

Care Standards Commission, NCSC). Standardy jsou v praxi pojímány jako minimální podmínky, které je nutno naplnit, nikoliv jako nejlepší možná praxe. Mnohé z organizací tak stanovují další postupy a metody, které na minimální standardy navazují.

Pěstouni jako profesionálové pobírají za své služby odměnu (plat), jejíž minimální výši (*national minimum fostering allowance*) stanovuje zákon o dětech (*Children Act*). Tato odměna pokrývá veškeré výdaje spojené s poskytováním péče (náklady na domácnost, potřeby dítěte, platba pěstounovi za poskytovanou péči atd.). Nad rámec této odměny však pěstoun může dostávat další příspěvky na úhradu speciálních vzdělávacích potřeb dítěte, respitní péči, na dopravu atd. Formy podpory pěstounů se však liší podle podmínek místních úřadů a agentur, které je při jejich činnosti doprovází.

Úřady a agentury mají ve Velké Británii k dispozici široké metodické zázemí. Jde například o programy sítě *Fostering network*, které byly prostřednictvím organizace BAAF (*British Association for Adoption and Fostering*) minimálně

¹¹¹ Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/publications/fostering-services-national-minimum-standards>.

v jednom případě adaptovány i v České republice.¹¹² V současné době nabízí Akademie pro pěstounství a adopci CoramBAAF (organizace zaměřená na podporu pěstounských agentur a odborníků pracujících v oblasti náhradní rodinné péče) velké množství metodik, publikací zaměřených na různé aspekty života pěstounských rodin či péče o dítě v náhradní péči.¹¹³ Součástí nabídky jsou i tréninkové programy.

Z podobné společenské situace, jaká je ve Velké Británii, a tradice anglosaského právního systému vychází také **Irsko**, kde systém ochrany dětí, náhradní rodinné péče a souvisejících služeb prošel v nedávné době zásadními změnami. Od ledna 2014 vznikla nezávislá státní Agentura pro dítě a rodinu (*Tusla – Child and Family Agency*), která sjednotila systém ochrany dětí, služby pro

rodiny a další podpůrné služby. Pěstounská péče v Irsku se dělí na několik typů¹¹⁴:

- krátkodobá péče zajišťující dočasnou péči o dítě, které nemůže žít se svou vlastní rodinou (dítě se po určité době může vrátit do vlastní rodiny nebo se přesunout do dlouhodobé pěstounské rodiny, resp. do adoptivní rodiny, jde tedy o období české pěstounské péče na přechodnou dobu);
- dlouhodobá péče určená pro děti, u kterých není pravděpodobné, že by mohly žít se svou vlastní rodinou a které nemohou být z nejrůznějších důvodů adoptovány (řada dětí v dlouhodobé péči se stane natolik pevnou součástí pěstounské rodiny, že v ní zůstávají až do svého osamostatnění, podobně jako vlastní děti pěstounů);
- krizová pěstounská péče sloužící pro situace, kdy dítě přichází nečekaně do náhradní péče nebo se

112 Program „Skills to Foster“ byl adaptován nestátní neziskovou organizací Amalthea. Informace o dalších programech této organizace jsou dostupné z: www.thefosteringnetwork.org.uk/policy-practice/projects-and-programmes.

113 Viz <https://corambaaf.org.uk/>.

114 Foster Care – an information booklet on foster care in Ireland. Dublin: Irish Foster Care Association. SATTAL print and promotional solutions. 2013

potřebuje rychle přesunout do jiné rodiny a je umístěno k „pěstounům pro případ nouze“;

- respitní péče, která je v národních standardech pro pěstounskou péči definována jako „krátkodobá péče poskytovaná dítěti s cílem podpořit dítě samotné, jeho rodiče nebo jeho pěstouny a dopřát dítěti a osobám, které o něj primárně pečují, odpočinek“;
- denní pěstounská péče – alternativní forma péče, která na úrovni komunity vytváří podpůrný systém; dítě je ušetřeno strachu a nervozity, které by vyvolalo jeho odloučení od vlastní rodiny, každý večer se může vrátit domů a využívat přitom výhod doplňkové péče, kterou mu nabízí pěstounská rodina (dochází při tom k minimálnímu narušení rodinného života, rodiče dítěte však mají k dispozici praktickou pomoc, poradenství a podporu ze strany pěstounů);
- společné umístění rodiče a dítěte, které se využívá v situacích, kdy je za řešení v nejlepším zájmu dítěte považováno umístění dítěte do pěstounské péče spolu s jeho mladou matkou;

- specializovaná pěstounská péče, kterou se rozumí péče o děti a mladé lidi, jejichž chování významně ohrožuje je samotné (jejich zdraví, bezpečnost, vývoj a spokojený život); tento typ péče poskytují pěstouni, kteří prošli zvláštní odbornou přípravou a mají speciální dovednosti spojené s péčí o děti se specifickými potřebami.

Pěstounem se v Irsku může stát osoba, která prošla hodnocením, absolvovala odbornou přípravu a následně byla zařazena do databáze schválených pěstounů pro potřeby péče o děti v péči státu. Zájemce musí splňovat následující minimální kritéria:

- a. být ve věku starším než 25 let,
- b. mít dostatečný prostor v bytě či domě pro přijetí dítěte,
- c. disponovat řidičskou licenci,
- d. být připraven vykonávat pěstounství na „plný úvazek“,
- e. pokud žije v manželství nebo partnerství, musí tento svazek trvat více než 5 let.

Zájemce o pěstounství poté prochází komplexním hodnocením, které je předkládáno vý-

boru pro pěstounskou péči Agentury pro dítě a rodinu (*Foster Care Committee*). Po schválení výborem pěstouni poskytují služby vládní agentuře Tusla nebo soukromým pěstounským agenturám. Všechna hodnocení probíhají na bázi standardů pěstounské péče. Hodnocení je prováděno i v průběhu péče. První hodnocení probíhá jeden rok po umístění prvního dítěte, následná hodno-

cení každé další tři roky. Jejich hlavním účelem je posoudit, zda jsou pěstouni a jejich rodina i nadále vhodné k poskytování pěstounské péče. Hodnocení je rovněž prováděno pokaždé, když dojde k zásadní změně v situaci pěstouna nebo pokud se objeví jakékoli nejasnosti týkající se pěstouna (např. způsobu jeho péče o dítě, předčasného ukončení péče atd.).

3.6. Francie

V porovnání s Velkou Británií stojí francouzský sociální systém trochu mimo pozornost české odborné veřejnosti (důvodem je zejména jazyková bariéra). V této publikaci je Francie uvedena jako jeden z reprezentantů „kontinentálního“ sociálního systému. Zatímco ve Velké Británii mají silnou úlohu v systému náhradní rodinné péče

privátní agentury, ve Francii je to naopak veřejná správa.

Otázky pěstounské péče upravuje ve Francii tzv. rodinný zákoník (*Code de l'action sociale et des familles*)¹¹⁵ z roku 2000, konkrétně články L421 a následující. Organizace náhradní rodinné péče je v kompetenci departementů¹¹⁶ (správní

jednotky vykonávající státní správu i samosprávu odpovídající svou velikostí českým krajům). Departement je odpovědný za umístění dítěte do náhradní rodinné péče a za výběr pěstounů, které zaměstnává, vzdělává a odměňuje. Zároveň zajišťuje pěstounům odborné doprovázení a metodickou pomoc (prostřednictvím činnosti sociálních pracovníků, psychologů, pedagogů atd.). Dítě není svěřeno přímo pěstounské rodině, ale (administrativně a právně) oddělení příslušného úřadu či centru pěstounské péče.

Ve Francii existuje několik typů náhradní rodinné péče. Prvním z nich je „mateřský asistent“ (*L'assistant maternel*), který za úplatu přijímá děti

do přechodné péče. Do péče mateřského asistenta mohou svěřit dítě přímo rodiče nebo orgán ochrany dětí. Tento asistent vykonává svou práci jako zaměstnanec nestátního nebo veřejného subjektu za podmínek stanovených rodinným zákoníkem (kapitola III.). Pro výkon funkce je nutné schválení ze strany prezidenta rady departementu, v němž má žadatel o povolení bydliště. Další typem pěstounské péče jsou rodinní asistenti (*L'assistant familial*), kteří se zaměřují na dlouhodobější péči o děti a mladé lidi do 20 let. Také v tomto případě jde o profesionální pěstouny. Kritéria pro jejich výběr stanoví zákon. Jde například o bezúhonnost všech dospělých osob žijících v domácnosti,

dovednosti zaručující řádnou péči o děti a bezpečí dítěte apod.

O povolení musí být rozhodnuto do 3 měsíců, resp. do 4 měsíců (u rodinného asistenta) od podání žádosti. Pokud není v této lhůtě rozhodnutí doručeno, považuje se povolení za vydané.¹¹⁷ Součástí povolovacího procesu je šetření, které probíhá formou rozhovorů zájemce s dětskou sestrou, sociálním pracovníkem, psychologem a dalšími odborníky. Přizván je rovněž manžel či partner budoucí rodinné asistentky (toto povolání však může vykonávat i muž), zjišťuje se přitom jeho souhlas s přijetím dítěte a ochota se na pěstounství aktivně podílet. V povolení (akreditaci) je stanoven počet dětí, které může pěstoun do své péče přijmout, a jejich věk. Zároveň je určena výše odměny, která je na těchto parametrech závislá. Mateřský asistent nemůže současně pečovat o více než 4 děti, pokud jsou alespoň jednomu

z dětí méně než tři roky. U starších dětí jde maximálně o 6 dětí. Povolení však zároveň může tento limit snížit (například na 2 děti), maximální počet 6 dětí je nepřekročitelný. Počet dětí a mladých dospělých, o něž může pečovat rodinný asistent, nesmí přesáhnout tři. Prezident rady departementu však může ve zvláštních případech povolit přijetí více než 3 dětí a mladých lidí. Je však nutno podotknout, že tato péče nemusí mít charakter nepřetržité (celodenní) péče, ale v řadě případů jde o péči sdílenou s rodičem (dítě je u pěstouna po část dne, jen v některých týdnech atd.). Z důvodu zajištění psychohygieny pěstouna je rovněž zákonem určen stanovený čas, který musí uplynout od odevzdání dítěte do přijetí dalšího.

Povolení je platné pět let, poté může být prodlouženo. Od roku 2005 existuje také státní diplom rodinného asistenta, který lze obdržet buď po úspěšném složení zkoušek, nebo po uznání

115 Aktuální znění francouzského rodinného zákoníku je dostupné z: www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006074069.

116 Ve Francii je 101 departementů, z toho 5 zámořských. Průměrná lidnatost této správní jednotky je 500 tisíc obyvatel.

Departementy vykonávají státní správu i samosprávu.

117 Departement však má vždy možnost změnit obsah povolení nebo ho pozastavit, po dobu pozastavení akreditace nemohou být pěstounovi svěřovány děti. Každé rozhodnutí o odnětí povolení, pozastavení povolení nebo o změně jeho obsahu musí být řádně odůvodněno.

profesionálních zkušeností získaných během výkonu určitých povolání v oblasti péče o děti. Pro diplomovanou rodinnou asistentku již neplatí povinnost obnovovat povolení (je vydáno natrvalo). Péče pěstounů podléhá zákonnému dohledu. Každé povolení a jeho případné změny jsou zasílány na vědomí starostovi obce, kde pěstoun žije, a orgánům sociálního zabezpečení. Seznam pěstounů vede departement. Tento seznam je k dispozici všem obcím, poskytovatelům služeb, kteří jsou držiteli pověření k ochraně dětí, poradenským organizacím atd. Seznam těchto služeb a organizací je stanoven vyhláškou. V rámci departementu působí výbor, který odpovídá za program odborných příprav pěstounů a hodnocení fungování akreditací.

Pěstoun se ze své činnosti zodpovídá instituci, která ho zaměstnává. Zaměstnavatel pěstouna zajišťuje podporu výkonu pěstounské péče (doprovázení). Je povinen pěstouna pojistit pro případ odpovědnosti za způsobenou škodu. S pěstounem je uzavírána smlouva, která je doplňována dalšími dodatky v případě přijetí každého dalšího dítěte („smlouva o přijetí“). Jde v podstatě

o individuální plán práce s dítětem. Tato smlouva uvádí způsoby a postupy, kterými se bude pěstoun řídit. Specifikuje úlohu pěstounské rodiny a úkoly zaměstnavatele ve vztahu k potřebám dítěte a jeho rodiny. Určuje podmínky pro přijetí dítěte do rodiny a pro jeho odchod, jak bude pěstoun informován o situaci dítěte (zejména o jeho zdravotním a psychickém stavu), způsob naplnění vzdělávacích a dalších potřeb dítěte, průběh každodenní péče, úkoly pěstouna vyplývající z individuálního plánu péče atd. Smlouva stanoví, zda jde o dlouhodobou či krátkodobou péči o děti, která je přerušována například pobytem dítěte na internátu. „Smlouva o přijetí“ definuje rovněž osobu (člena pěstounské rodiny), která by se mohla v případě nutnosti o dítě krátkodobě postarat.

Povinnou součástí podpory je výcvik pěstouna (celkem 300 hodin). Ten je zčásti (60 hodin) realizován v prvních dvou měsících po vzniku pracovního poměru. Po dobu výcviku pobírá pěstoun odměnu, jejíž minimální výše je stanovena vyhláškou. V průběhu prvních tří let od schválení musí pěstoun absolvovat další vzdělávání v rozsahu

240 hodin, které je zaměřeno na specifické potřeby dětí, o něž pečuje. Také toto vzdělávání je povinen zajistit zaměstnavatel.

Odměna pěstouna (plat) se skládá ze dvou složek. První složka je stanovena na bázi minimální mzdy (*salaire minimum interprofessionnel de croissance*), která je stanovována každoročně francouzským ministerstvem práce. Tato složka platu, odpovídající nejméně 50 hodinám minimální mzdy, je fixní. Pěstoun má nárok na tuto složku i v případě, kdy aktuálně nepečuje o žádné dítě. Pohyblivá část platu představuje (nejméně) částku odpovídající 70 hodinám minimální mzdy. Vyplácí se po dobu, kdy pěstoun o dítě pečuje. Uvedené

částky představují zákonem stanovené minimum. Jednotlivé departementy mohou platy pěstounů zvyšovat, například v závislosti na zdravotním stavu dítěte, počtu dětí svěřených pěstounovi atd. Při péči o jedno dítě je však v současné době poskytováno minimálně 1 153 eur měsíčně.¹¹⁸ Příjmy pěstouna jsou navíc daňově zvýhodněny. Kromě toho je pěstounovi poskytován příspěvek na pokrytí potřeb dítěte (strava, ubytování, hygienické potřeby, doprava) ve výši cca 300 eur měsíčně. Ošacení dítěte, prázdninové pobyty, sportovní aktivity, kapesné dítěte atd. jsou hrazeny přímo departementem, který stanoví maximální částku pro každý typ výdajů (např. 400 eur ročně na ošacení).

¹¹⁸ Od 1. ledna 2018 činí minimální mzda ve Francii 9,87 eur za hodinu, tj. 1 498 eur měsíčně (při 35hodinovém pracovním týdnu).

3.7. Severské země

Pohled na modely krátkodobé pěstounské péče v evropských zemích zakončíme ve vybraných severských (skandinávských) zemích, proslulých vyspělými sociálními systémy (sociálním státem). Výklad začíná příkladem **Dánska**, které prošlo před několika lety významnou reformou sociální péče (*Barnets reform*). Jejím cílem bylo posílení pěstounské péče vůči péči institucionální (v Dánsku existují pobytová zařízení pro děti, jejich maximální kapacita se však pohybuje do 10 míst). Od počátku roku 2011 existuje v Dánsku několik typů pěstounské péče:

- a. Pomocné rodiny (*aflastnings familie*), do jejichž péče mohou rodiče (nebo pěstouni) svěřit dítě pro potřebu odlehčení (respitní péče). Pomocná rodina se ze své činnosti zodpovídá místním úřadům.
- b. Síťová pěstounská péče, spočívající ve vytvoření podpůrné rodinné sítě příbuzných a jiných

osob s citovou vazbou na dítě. Jde o typ péče využívaný i v dalších skandinávských zemích. V Dánsku jsou podmínky pro schválení síťové formy péče mírnější než u ostatních typů pěstounské péče. Je upřednostněn pozitivní citový vztah před odbornými dovednostmi. Pěstoun vykonávající síťovou formu péče však za svoji činnost nepobírá paušální odměnu jako ostatní pěstouni (dostává pouze příspěvek na úhradu potřeb dítěte).

- c. „Klasická“ pěstounská péče. Jedná se o nejčastěji využívanou formu pěstounské péče v Dánsku. Je vykonávána osobami, které nejsou v příbuzenském vztahu k dítěti.
- d. Komunální/místní pěstounská péče. Svěřenému dítěti je v rodině poskytována odborná péče, kterou by mu bylo jinak nutno poskytovat formou ústavní péče. Komunální forma pěstounské péče je zpravidla vykonávána pěst-

touny, kteří předtím realizovali „klasickou“ formu pěstounské péče. Tato péče je pod větším dohledem orgánů ochrany dítěte, pěstouni mají povinnost dalšího vzdělávání.

Cca 60 % dětí vyrůstajících mimo péči vlastních rodičů je v pěstounské péči¹¹⁹, přitom 53 % je v péči profesionálních pěstounů a 7 % v tzv. síťové pěstounské péči. Většina pěstounů působí na profesionální bázi. Jejich odměna se pohybuje na úrovni průměrného platu učitele, odvíjí se od náročnosti péče o dítě. Pěstouni se mohou specializovat na péči o různé cílové skupiny dětí.

Zájemci o pěstounství jsou posuzováni z hlediska předpokladů pro výkon náhradního rodičovství regionálním úřadem (v Dánsku je 5 regionů). Se zájemci o pěstounskou péči jsou vedeny strukturované rozhovory za účasti dvou sociálních pracovníků (jeden klade dotazy, druhý sleduje reakce a odpovědi zájemce). Zájemci jsou do-

tazováni na motivaci a očekávání od pěstounství. Pokud je zjištěno, že pěstounství má být náhradou za vlastní nenarozené dítě nebo je hlavní motivací finanční odměna, zvyšuje se pravděpodobnost odmítnutí zájemců. Hodnotí se rovněž ochota ke spolupráci s vlastními rodiči dítěte. V případě, že jsou uchazeči vyhodnoceni jako vyhovující, prochází týdenním školením. Každý rok jsou povinni absolvovat dva dny dalšího vzdělávání. Jednou za dva měsíce prochází pěstouni supervizí.

Parametry výkonu náhradní rodinné péče upravuje zákon o sociálních službách z roku 2009 (*lov om social service*). Svěření dítěte do náhradní rodinné péče předchází posouzení a vyhodnocení jeho situace. Rozhodnutí musí být provedeno se souhlasem zákonného zástupce a u dítěte staršího 12 let i se souhlasem dítěte. Pokud hrozí riziko újmy dítěte, může být odebráno rodině i bez jejího souhlasu. K umístění dítěte do náhradní rodinné

péče na základě rozhodnutí soudu však dochází jen ojediněle, zpravidla je dosaženo dohody s rodiči (v tomto případě může dítě do péče umístit přímo místní úřad). Kontakt mezi rodinou a pěstouny zprostředkovává sociální pracovník z místní správy.

V **Norsku** je pěstounská péče pojímána jako přechodné řešení. Do dvou let od umístění dítěte do péče pěstounů by mělo být rozhodnuto o další budoucnosti dítěte. Péče zajišťovaná příbuznými má přitom stejné podmínky pro přípravu, doprovázení a odměny jako péče nepřibuzenská. Za vyhledávání, přípravu a doprovázení pěstounů odpovídá vládní agentura *Bufetat (Barne-, ungdoms- og familieetaten)*, která podléhá ministerstvu pro děti, sociální začleňování a rovné příležitosti.¹²⁰ V Norsku je přitom využíván program PRIDE, který byl zmíněn v předchozím textu této publikace. Smlouvu s pěstouny, která specifikuje jejich práva a povinnosti a rovněž služby na podporu jejich péče, uzavírá buď místní samospráva

(jde o 90 % pěstounů), nebo přímo *Bufetat*, a to u pěstounů, kteří plní pohotovostní roli krizových „pěstounských domů“ (tato krizová péče nebývá zpravidla delší než tři měsíce) nebo pečují o děti se speciálními potřebami. U nich se předpokládá, že budou svoji činnost vykonávat na plný úvazek a nebudou se věnovat jiné pracovní činnosti. Pěstouni pracují jako osoby samostatně výdělečně činné a mají nárok na sociální zajištění jako zaměstnanci (dávky důchodové péče atd.). *Bufetat* spolupracuje s místními samosprávami při umístění dětí do náhradní péče. Součástí doprovázení je zajištění vzdělávání (před přijetím dítěte i po něm), mediace konfliktů, evaluace pěstounské péče atd.

Na **Islandu** je přechodná pěstounská péče rozdělena do dvou kategorií. Jde o „klasickou“ krátkodobou pěstounskou péči a tzv. podporovanou pěstounskou péči. Rozdíl mezi oběma typy krátkodobého pěstounství je v cílové skupině dětí

¹¹⁹ Ostatní děti vyrůstají v internátních školách, sociálně-pedagogických zařízeních (malá pobytová zařízení pro 5 až 6 dětí) nebo ve vlastním bydlení (v případě dětí nad 16 let).

¹²⁰ Informace jsou dostupné z: www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/child-welfare/fosterhjem-og-fosterhjemsavtalen/id630511/.

a rovněž v míře podpory pěstounské rodiny. Vedle toho existuje dlouhodobá pěstounská péče, která se blíží adopci dítěte. Pěstounům vykonávajícím tuto péči není až na výjimky poskytována zvláštní odměna.

Do podporované přechodné pěstounské péče směřuje pouze cca 7 % dětí umístovaných do všech typů náhradní rodinné péče, do přechodné péče 29 % a do dlouhodobé zbývající dvě třetiny dětí. Jako přechodná pěstounská péče je označována péče specializovaných pěstounů, pokud je dítě svěřeno na základě smlouvy do jejich péče na dobu nejméně 3 měsíců.¹²¹ Tato smlouva by neměla trvat déle než 1 rok. Do této péče jsou svěřovány děti, u nichž se očekává, že se v tomto období situace u rodičů zlepší natolik, že se dítě do jejich péče vrátí, nebo je naopak plánováno jiné opatření dlouhodobějšího charakteru. Ve výjimečných pří-

padech (pokud to vyžaduje nejlepší zájem dítěte) může být prodloužena až na 2 roky, nikoliv však déle. Pěstouni jsou připravováni vládou agenturou ochrany dětí (*Barnaverndarstofa*). Příprava probíhá na bázi programu PRIDE (celkem 5 dnů přípravy soustředěných do dvou víkendů), průběžnou evaluací, návštěvami domácnosti pěstounů a reportingem. Smlouva s pěstouny, kterou uzavírá obec (komise pro ochranu dětí), upřesňuje zejména:

- pravidla péče o děti,
- rozsah pravomocí pěstouna ve vztahu k dítěti,
- očekávanou dobu trvání pěstounské péče,
- výši odměny pěstouna a dalších úhrad,
- pravidla kontaktu mezi dítětem a jeho rodinou,
- rozsah a druh služeb poskytovaných obcí pěstounské rodině,
- ujednání, že podmínky smlouvy mohou být upraveny v případě změny okolností.

Do podporované pěstounské péče jsou svěřovány děti vyžadující zvýšenou pozornost (dětí s výchovnými problémy, se zdravotním znevýhodněním atd.). Rozhodnutí o umístění se odvíjí od potřeb dítěte.

Výše odměny pěstouna se na Islandu odvíjí od minimální výše výživného (*alimony*) a je stanovována jako násobek základní částky výživného (v dubnu 2017 šlo o cca 270 eur měsíčně). U podporované přechodné péče činí 18násobek základní částky (tj. 4 860 eur), ve výjimečných případech až 36násobek základní částky. U „běžné“ přechod-

né pěstounské péče činí 3- až 5násobek základní částky (maximálně však její 10násobek). Odměna pěstounovi je z 50 % hrazena státem a z 50 % obcemi. Dítě svěřené do pěstounské péče má právo na kontakt s rodiči a dalšími osobami, ke kterým má vztah. Dítě starší 15 let může vznášet vlastní požadavky na kontakt. Pokud je kontakt s rodiči v rozporu s nejlepším zájmem dítěte, může obec (resp. komise pro ochranu dětí), která o umístění dítěte rozhodla, upravit podmínky styku dítěte s rodičem rozhodnutím nebo smlouvou s rodiči, v krajním případě může kontaktu i zamezit.

3.8. Závěrem

Ve výčtu příkladů zahraniční praxe by bylo možno dále pokračovat. Podobné reformy jako na Slovensku či v Polsku proběhly i v některých dal-

ších zemích bývalého „východního bloku“, například v Rumunsku¹²² nebo v pobaltských státech. Ze států západní Evropy stojí za pozornost napří-

¹²¹ Vedle toho existuje institut urgentního umístění dítěte v soukromých domech (emergency placement). Nejde o klasickou pěstounskou péči, ale o poskytnutí dočasného ubytování dítěti na základě smlouvy (v případě příbuzných není smlouva uzavírána). Maximální doba pobytu dítěte je tři měsíce.

klad vývoj v Nizozemí, kde v roce 2015 proběhla rozsáhlá reforma systému péče o ohrožené děti spojená s decentralizací sociální práce a přenesením na místní samosprávy i změnami v inkluzivním vzdělávání. Tato publikace se zabývala evropskými zeměmi, řada inovativních metod práce, které jsou následně implementovány v Evropě, však vzniká v mimoevropských zemích, zejména ve Spojených státech amerických, Austrálii či na Novém Zélandu (kromě zmíněného programu PRIDE jde například o rodinné konference, multisystemické terapie při práci s ohroženými dětmi a rodinami atd.).

Kromě nastavení systému náhradní rodinné péče a metod práce s pěstounskými rodinami je významným tématem sledování „výsledků“ pěstounské péče a služeb na podporu této péče. Zejména v anglosaských zemích (postupně však i v tzv. kontinentálních státech) jsou využívány tzv. *evidence-based* metody (metody hodnocení založené na důkazech).¹²³

Praxe i teorie v České republice má tedy dostatek inspiračních zdrojů a impulsů pro provedení vlastních reforem náhradní rodinné péče. O jejich možných variantách pojednává následující kapitola.

¹²² Viz nařízení vlády č. 679 z roku 2003 o podmínkách certifikace, atestačních procesech a profesionálním postavení pěstounských rodin.

Dostupné z: www.mmssf.ro/pub/imagemanager/images/file/Legislatie/HOTARARI-DE-GUVERN/HG679-2003.pdf.

¹²³ Z mnoha odkazů na toto téma viz například: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2853965/>.

Perspektivy a potenciál krátkodobé pěstounské péče v České republice

4.1. Limity současného systému

Je na místě začínat kapitolu o perspektivách a potenciálu krátkodobé pěstounské péče popisem limitů bránících jejímu rozvoji? Vzhledem k současné situaci v České republice ano. Popis limitů je totiž možno vnímat jako určitou formu argumentace pro nutnost provedení reformy.

Po nabytí účinnosti novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí k 1. lednu 2013 došlo ke skokovému nárůstu zájemců o náhradní rodinnou péči (zejména v kategorii pěstounů na přechodnou dobu), čímž se zvýšil i počet dětí, jejichž situaci se

podařilo řešit umístěním do náhradní rodinné péče. Již v prvním roce (2013) prošlo pěstounskou péčí na přechodnou dobu 250 dětí. Poměr mezi svěřováním dětí do náhradních rodin a do ústavní výchovy se výrazně vychýlil ve prospěch rodinného prostředí.

Jak bylo uvedeno na začátku této publikace, změny provedené v letech 2010 až 2013 nebyly nikdy zamýšleny jako definitivní stav. Potřebné reformy však ztratily dynamiku. Přidalo se několik ne zcela koncepčních opatření (například zmíněná ztráta nároku pěstounů na přechodnou dobu

na rodičovský příspěvek, či dokonce určité snížení odměny pěstouna u této skupiny atd.). Výsledkem je statisticky doložitelná stagnace systému náhradní rodinné péče. Jak vyplývá ze statistických údajů (viz tabulku č. 5), počet zájemců o náhradní rodinnou péči trvale od roku 2013 klesá.

Typ péče	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Osvojení	673	729	626	548	585	540	557
Pěstounská péče	703	1152	1756	1156	407	382	379
Pěstounská péče na přechodnou dobu	-	-	-	-	395	204	172
Celkem	1376	1881	2382	1704	1387	1126	1108

Tabulka č. 5: Počet žadatelů o náhradní rodinnou péči v České republice v letech 2011 až 2017 podle jednotlivých typů péče¹²⁴

¹²⁴ Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany dětí V (MPSV) 20-01 za roky 2011 až 2017.

V letech 2011 až 2014 se v příslušných výkazech nerozlišovalo, zda jde o žadatele o „klasickou“ pěstounskou péči, nebo žadatele o zařazení do evidence osob vhodných pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu. Rekordní počet žádostí v roce 2013 byl však zcela jistě vyvolán zájmem o „nový“ typ krátkodobé pěstounské péče. Po tomto roce následuje trvalý pokles zájemců (u osvojení zůstává víceméně standardní). Není samozřejmě cílem dosahovat rekordních počtů pěstounů. Nastavení optimálního počtu pěstounů na přechodnou dobu v jednotlivých krajích je zcela relevantním tématem. Dokud budou děti umisťovány do ústavních zařízení, zdá se být kapacita pěstounské péče nedostatečná. Jak bylo uvedeno v druhé kapitole této publikace, existují celé skupiny dětí, u nichž se nedaří nalézt řešení jejich situace v rodinném prostředí.

Přesto existují kraje, které se snaží počet zájemců o pěstounskou péči na přechodnou dobu regulovat, buď vysvětlováním, nebo (na hranici práva) určitými administrativními obstrukcemi (například prodlužováním doby odborného po-

souzení, dlouhou čekací dobou na přípravu, nesvěřováním dětí do péče pěstounů již zařazených do evidence atd.). Teoreticky má právo stát se pěstounem na přechodnou dobu každý, kdo o to požádá a splní požadované podmínky. Na jednu stranu nemožnost zajistit náhradní rodinnou péči pro potřebné děti, na stranu druhou obavy z nekontrolovaného nárůstu počtu pěstounů. I tyto skutečnosti vedou k závěru, že v postavení pěstounů na přechodnou dobu by mělo dojít k určitým změnám.

Po několika letech faktické existence pěstounské péče na přechodnou dobu se navíc ukazuje, že je nutno precizněji odlišovat rozdílné role, které má tato forma péče naplňovat. Ze zahraničních příkladů je patrné, že v jiných evropských zemích k diferenciaci krátkodobé pěstounské péče dochází. Jde zejména o odlišení pohotovostní (krizové) role, resp. situace, kdy by měl pěstoun neprodleně přijmout do péče jakékoliv dítě, které jeho pomoc potřebuje. Jak bylo uvedeno, každý pěstoun na přechodnou dobu v České republice takovou povinnost má. V praxi však pěstounská

péče na přechodnou dobu naplňuje krizovou funkci jen omezeně. V České republice tuto péči suplují ústavní zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Právní úprava pěstounské péče, resp. její stereotypní vnímání (právní úprava je výslovně nevylučuje, zcela však chybí metodická základna) také neumožňují širší využívání dalších forem krátkodobé pěstounské péče, které známe ze zahraničí, například ve formě odlehčovací péče (sdílené péče s rodičem), pobytu rodiče v domácnosti pěstouna atd.

Zásadním problémem je rovněž roztržitý systém odborné podpory náhradní rodinné péče. Na rozdíl od České republiky je ve většině evropských zemí zajištěna kontinuita procesu vyhledávání, přípravy posouzení a následného doprovázení pěstouna. Toho lze do jisté míry

dosáhnout i v domácích podmínkách (s výjimkou otázky odborného posouzení, které spadá do kompetence krajských úřadů). Ve spolupráci kraje a doprovázející organizace lze dosáhnout tohoto propojení již za současných legislativních podmínek¹²⁵, je však nutná vůle ke spolupráci na obou stranách. S pěstounem na přechodnou dobu by měla být vyjasněna jeho předpokládaná role již v úvodní fázi zprostředkování (tj. po podání žádosti a v průběhu jejího projednávání), z praxe jsou však známy případy, kdy se tato otázka řešila až po zařazení pěstouna do evidence (přípravy realizuje například nestátní subjekt, další jednání probíhají s orgány sociálně-právní ochrany).

Z výše uvedeného je zřejmé, že český systém náhradní rodinné péče potřebuje nové impulsy. Ty spočívají především ve zcela nové

koncepti krátkodobé pěstounské péče založené na její profesionalizaci. V této souvislosti je nutno upozornit, že cílem by neměla být úplná profesionalizace veškeré pěstounské péče (zejména u péče příbuzných nepřipadá takový krok v úvahu), ale rozšíření spektra možností, kterých lze při řešení situace dítěte využít. Doporučení

ve vztahu k nastavení pěstounské péče na přechodnou dobu v České republice lze rozdělit do dvou skupin. Na doporučení systémové povahy, pro jejichž realizaci je nutná změna stávající právní úpravy, a doporučení metodická, která lze na úrovni doprovázející organizace realizovat již za současných podmínek.

4.2. Profesionalizace krátkodobé pěstounské péče

Z přehledu vybraných evropských systémů vyplývá, že krátkodobá pěstounská péče je ve většině evropských zemí vykonávána na plně profesionálním (nejčastěji zaměstnaneckém) základě. U krátkodobých typů péče je zpravidla nadbytečné, aby mezi pěstounem a dítětem vznikl soukromoprávní vztah, jako je tomu v České republice.

Profesionalizace znamená, že se krátkodobá pěstounská péče stane specifickou formou zaměstnání nebo samostatné výdělečné činnosti. V evropských zemích existují v tomto směru dva základní modely:

- Pěstoun je v postavení zaměstnance, mezi ním a dítětem se nevytváří právní vztah na bázi rodinného práva. Pěstoun přitom může být za-

125 K tomu viz: Analýza stávajícího systému posuzování zájemců o náhradní rodinnou péči v ČR. Hradec Králové: Institut projektového řízení, 2017; Analýza kvality příprav žadatelů o náhradní rodinnou péči a jejich následného vzdělávání. Hradec Králové: Institut projektového řízení, 2017. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/dokumenty/>.

městnancem subjektů veřejné správy nebo nestátních organizací.

- Pěstounská péče na přechodnou dobu je vykonávána na základě „akreditace“. Pěstoun vystupuje v pozici osoby samostatně výdělečně činné. Pěstoun je specifickým (profesionálním) „poskytovatelem“ služeb. Tento model existuje například ve Spolkové republice Německo nebo v Norsku.

Jde tedy o odklon od koncepce, kdy je pěstounská péče na přechodnou dobu soukromoprávním institutem a pěstoun nabývá soudním rozhodnutím určitou část rodičovské odpovědnosti.

Pěstoun profesionál se může stát plnoprávním partnerem sociálních pracovníků a dalších profesionálních odborníků, kteří pracují s dítětem. Zavedení plně profesionální pěstounské péče není v České republice možné bez změny právní

úpravy. Znamená mj. zásadní změnu vztahu mezi orgánem svěřujícím dítě do náhradní péče a zaměstnavatelem pěstouna.¹²⁶

Nejčastější námitkou proti záměru profesionalizace náhradní rodinné péče je to, že pěstouni v roli zaměstnanců se stanou „chladnými“ profesionály bez jakéhokoliv vztahu k dítěti, jejichž hlavní motivací se stanou „peníze“. Akceptace takového argumentu je nespravedlivá nejenom k zájemcům o náhradní rodinnou péči či stávajícím pěstounům, ale paradoxně také ke všem zaměstnancům ústavních zařízení. Tvrdí se tím totiž, že každý, kdo pečuje o děti formou zaměstnaneckého poměru, je profesionálem bez vztahu k dětem, jemuž jde jen o hmotné zajištění.

Dalším argumentem je poukaz na „nepřetržitou pracovní dobu“, která odporuje zákoníku práce. Pokud si však s touto otázkou dokázal

¹²⁶ V zahraničí existuje několik modelů. První z nich spočívá ve svěření dítěte do péče organizace, která zaměstnává pěstouny (Slovensko). Obvyklejší je však smluvní princip. Pro dítě, nad nímž (na základě rozhodnutí soudu nebo úřadu) přejal ochranu stát, je na základě smlouvy se zaměstnavatelem pěstouna (službou) vyhledána vhodná pěstounská rodina.

poradit právní řád Slovenské republiky a mnoha dalších evropských zemí, není důvod, proč by nebylo možné nalézt právně konformní řešení i v České republice. Negativně mohou profesionalizaci vnímat i sami pěstouni. Je totiž nepochybné, že se jejich „práce“ ocitne pod větší kontrolou (z občasných návštěv „doprovázejícího“ pracovníka se stane dohled nad výkonem péče).

Již bylo uvedeno, že v České republice zřejmě nepřipadá v úvahu aplikovat „slovenský“ model, tzn. že profesionální pěstouni jsou zaměstnanci dětských domovů. V České republice jsou dětské domovy od počátku 50. let minulého století „školskými“ zařízeními a nic nenasvědčuje tomu, že se tento stav bude v blízké budoucnosti měnit. Postavení pedagogických i nepedagogických pracovníků je řešeno specifickými právními předpisy,

nehledě na současný systém financování prostřednictvím normativů. V této souvislosti je na místě připomenout pokus o zavedení „smluvních rodin“ v letech 2002 až 2004. Tyto rodiny měly podle zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních¹²⁷ fungovat na základě kontraktu s diagnostickými ústavy. Příslušné pasáže zákona však na návrh prezidenta zrušil Ústavní soud.¹²⁸ Hlavní námitkou byla skutečnost, že zákon nedefinoval smluvní rodinu, neobsahoval úpravu práv a povinností dítěte a jeho rodičů, včetně rozsahu odpovědnosti smluvní rodiny. Umístování dítěte do smluvní rodiny na základě smlouvy mezi diagnostickým ústavem a smluvní rodinou bez dostatečné a úplné zákonné úpravy, včetně soudní kontroly, bylo považováno za zásah do ochrany základních práv a svobod dítěte.¹²⁹

¹²⁷ Zrušený § 5 odst. 1 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

¹²⁸ Nález Ústavního soudu byl zveřejněn pod č. 476/2004 Sb.

¹²⁹ V této souvislosti je nutno doplnit, že návrh na zavedení smluvních rodin se do právní úpravy dostal na základě poslanecké iniciativy. Vláda s uvedenými námitkami souhlasila.

Uvedený náleží Ústavního soudu ukazuje, že zavedení profesionální pěstounské péče je zásadní změnou, která vyžaduje podrobné zpracování v právní úpravě (například v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí) včetně definice postavení pěstouna, práv dítěte a jeho rodiče atd. V souvislosti s tímto krokem vyvstává celá řada dalších témat právního i metodického charakteru. Výhodou je, že na mnohé z těchto otázek lze nalézt odpovědi v praxi jiných sociálních systémů. Jde například o:

- proces přijímání dítěte do péče a předávání této péče dalším osobám (mj. jaké informace pěstoun při převzetí dítěte obdrží a jaké jsou předávány dalším osobám pečujícím o dítě);
- navazování vztahu s dítětem v případě časově omezené péče;
- otázky kontaktu dítěte s rodiči a dalšími blízkými osobami, způsob zapojení pěstouna do práce s rodinou dítěte;
- mediaci konfliktů, zvládání krizových a problémových situací, prevenci rizika předčasného ukončení péče;

• práci s názorem dítěte a komunikaci s dítětem;

• práci s identitou dítěte v krátkodobé péči (rodinný původ, historie dítěte, náboženské přesvědčení, děti z odlišného jazykového a kulturního prostředí atd.);

• otázky spojené s péčí o děti se specifickými potřebami (děti se zdravotním či mentálním znevýhodněním, zneužívané či týrané děti, děti ohrožené závislostí na návykových látkách, děti ohrožené dopady užívání návykových látek matkou v době těhotenství atd.);

• otázky vzdělávání dítěte při krátkodobé péči (přechody mezi školami);

• sociální vztahy a prostředí dítěte při krátkodobé péči (kamarádké vztahy, reakce na změny prostředí atd.);

• reporting, tj. záznamy o péči (účel, obsah a forma záznamů), souhrnné zprávy o průběhu péče a poskytovaných službách atd.;

- supervizi pěstounské péče (rozlišení pravidelných a supervizních kontaktů pěstouna se sociálním pracovníkem a doprovázející organizací);
- formy péče o pěstouna a další členy pěstounské rodiny.

Důležitá je rovněž úprava postavení „zaměstnavatele“ pěstouna. Jak vyplynulo z příkladů zahraniční praxe, zaměstnavateli se mohou stát například územní samospráva nebo vybraný státní orgán. Případně může v této roli působit současně veřejný i nestátní sektor, jako je tomu dnes u dohod o výkonu pěstounské péče.

Přes všechny tyto „obtíže“ legislativně-technického charakteru může profesionální (zaměstnavatelský) vztah přinést vyšší flexibilitu v řadě oblastí:

- ve vyhledávání osob vhodných pro výkon krátkodobé pěstounské péče (jde o nabídku zaměstnání);
- v zajištění náhradní rodinné péče o děti, pro něž je v současné době obtížné vyhledat vhodnou péči (děti s různými druhy znevýhodnění, děti z etnických menšin, starší děti, vícečetné sourozenecké skupiny atd.);

- při nastavování zázemí pro profesionální pěstouny (zaměstnavatel vytváří podmínky pro výkon práce pěstouna) s čímž souvisí možná specializace pěstounů (viz následující bod), vytváření multidisciplinárních podpůrných týmů na straně zaměstnavatele, možnosti dalšího vzdělávání, supervize, práce s profesním vyhořením pěstounů atd.;
- při nastavování systému postupného zvyšování kvalifikace pěstounů, svěřování dětí s vyššími potřebami v závislosti na zkušenostech pěstounů atd., využívání pěstounů jako školitelů dalších zájemců atd.;
- při nastavování odměňování pěstounů (úpravy platu jsou výrazně flexibilnější než odměna pěstouna ve formě dávek);
- v oblasti sledování kvality výkonu pěstounské péče (případné nedostatky lze řešit pracovní právní cestou, a nikoliv zdlouhavým správním či soudním řízením), lepší vymahatelnosti dodržování „pracovních“ a metodických postupů atd.;
- při sledování a regulaci vytíženosti jednotlivých pěstounů atd.

4.3. Nové role krátkodobé pěstounské péče (specializace pěstounů)

Profesionalizace pěstounské péče může znamenat podstatné rozšíření jejích rolí. Z uvedených příkladů evropských zemí vyplývá, že krátkodobý (profesionální) pěstoun je vnímán jako člen týmu, který pracuje s rodinou. Pěstounská péče může mít řadu rolí:

- Funkce krizová, kdy je nutno neprodleně zajistit péči o dítě a zázemí po dobu, než je rozhodnuto o dalším postupu řešení situace dítěte.
- Funkce odlehčovací, kdy je péče o dítě sdílána mezi pěstouny a rodiči. Může mít formu denních (dítě se vrací např. na noc domů), týdenních či

delších pobytů (rodičům je tak vytvářen „prostor“, aby mohli řešit sociálně nepříznivou situaci, pracovat na svých kompetencích atd. Může jít rovněž o odlehčovací pěstounskou péči zajišťovanou jiným pěstounským rodinám).¹³⁰

- Funkce plánovitě krátkodobé péče (například při hospitalizaci rodiče nebo v době po narození dítěte, kdy je zřejmé, že rodič nejvíce o dítě zájem a uvažuje se o osvojení atd.), tedy funkce, která je dnes v České republice nejrozšířenější.
- Funkce terapeutická, kdy se náhradní rodinná péče formou intenzivní práce s dítětem věnuje

řešení různých problémů (výchovné problémy, problémové užívání návykových látek atd.).

- Sdílená pěstounská péče, kdy rodič po určitou dobu žije přímo v domácnosti pěstouna a připravuje se na převzetí dítěte zpět do své péče.

Je tedy možná určitá „specializace“ pěstounů na přechodnou roli, která by se měla promítat i do oblasti hmotné podpory (diferenciace výše odměny) či nároků na odborné služby. Výše popsané změny samozřejmě vyvolají nutnost zcela nového systému financování. Státní příspěvek na výkon pěstounské péče má nepochybný přínos v tom, že je nárokový a jeho výše je předvídatelná. Je možno využít obdobný mechanismus, ovšem s jiným způsobem stanovení výše příspěvku.

Samostatnou otázkou jsou standardy kvality pěstounské péče. Kromě samotných metod práce s pěstouny a dětmi vyrůstajícími v náhradní rodinné péči je významným tématem sledování „výsledků“ pěstounské péče a služeb na podporu této péče.

Krátkodobá pěstounská péče je a vždy bude pouze jednou ze širokého spektra možností pro řešení situace dítěte. Není řešením, které by mělo být upřednostňováno před nejlepším zájmem dítěte, nelze ho však v řadě situací opominout, především tam, kde jedinou alternativou je umístění dítěte do ústavu. V případě popsané profesionalizace a specializace však může nabídnout mnohem vyšší potenciál, než je tomu dosud.

¹³⁰ Neoficiálně je takovou péči možno zajišťovat již v současné době jako součást zajištění pomoci při osobní péči o dítě podle § 47a zákona o sociálně-právní ochraně dětí. V příkladu popisovaném touto analýzou jde však o cíleně vyčleněné pěstounské rodiny, které mají kapacitu takovou péči zajišťovat a systém s nimi pro tuto péči počítá.

Prameny a literatura

Literatura, metodiky a obdobné prameny

Foster Care – an information booklet on foster care in Ireland. Dublin: Irish Foster Care Association. SATTAL print and promotional solutions. 2013

GESERICK, Ch. – MAZAL, W. – PETRIC, E. (2015). Die rechtliche und soziale Situation von Pflegeeltern in Österreich. Juristische Expertise und empirische Erhebung. Wien: Österreichisches Institut für Familienforschung an der Universität Wien

HALÍŘOVÁ, M. (2012). Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914. Disciplinace jako součást ochrany dětství. Pardubice: Univerzita Pardubice

Institut projektového řízení Hradec Králové (2017). Analýza stávajícího systému posuzování žadatelů o náhradní rodinnou péči v ČR

MACELA, M. (2018). Sociálně-právní ochrana dětí. In SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds.). Encyklopedie českých právních dějin, XIII. svazek Smlouva o – Součást. Plzeň: Aleš Čeněk

MATĚJČEK, Z. – LANGMEIER, J. (1963). Psychická deprivace v dětství. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství

Metodické doporučení MPSV č. 7/2009 k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče

Národní zdravotnický informační systém. Zdravotnictví ČR: Stručný přehled činnosti oboru dětské domovy pro děti do 3 let věku a dětská centra za období 2007–2017 NZIS REPORT č. K/33 (08/2018)

PAZLAROVÁ H. (ed.). (2016). Pěstounská péče. Manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál

Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany (V-20) za roky 2011 až 2017

Sdružení pěstounských rodin Brno (2015). Pěstounská péče. Pracovní metodická příručka pro praxi sociálních pracovníků v oblasti sociálně-právní ochrany dětí

SCHULZE WESSEL M. (2018). Pražské jaro. Průlom do nového světa. Praha: Argo

ŠTĚPÁN, J. (1969). Obnovení pěstounské péče. In Socialistická zákonnost, 1969, roč. XVII., č. 9–10, s. 580–588

Právní předpisy a stanoviska

Bundesgesetz über die Grundsätze für Hilfen für Familien und Erziehungshilfen für Kinder und Jugendliche (rakouský spolkový zákon o pomoci rodině a výchovné pomoci dětem a mládeži)

Bürgerliches Gesetzbuch (občanský zákoník Spolkové republiky Německo)

Care Standards Act 2000 (anglický zákon o standardech péče)

Code de l' action sociale et des familles (francouzský rodinný zákoník)

General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)

Children Act 1989 (anglický zákon o dětech)

Komise pro aplikaci nové civilní legislativy (2014). Stanovisko č. 18 k problematice nového (dalšího) rozhodnutí o svěření dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/index.php/home/zakony-a-stanoviska/vykladova-stanoviska>.

Lov om social service (dánský zákon o sociálních službách z roku 2009)

Nařízení č. 195/1916 ř. z., o generálním poručení

Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2013 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské odpovědnosti

Sdělení Federálního ministerstva zahraničí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte

Sozialgesetzbuch (sociální zákoník Spolkové republiky Německo)

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 10/2010 Sb. m. s.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (polský zákon o podpoře rodiny a systému náhradní péče)

Vládní nařízení č. 29/1930 Sb., o vykonávání ochrany dětí v cizí péči a dětí nemanželských

Vládní nařízení č. 59/1964 Sb., o úkolech národních výborů při péči o děti

Vyhláška č. 316/1951 Ú. l. I., kterou se přesunují některé působnosti z oboru bývalého ministerstva sociální péče na jiná ministerstva

Vyhláška č. 51/1973 Sb., o úpravě některých poměrů pěstounů vykonávajících pěstounskou péči ve zvláštních zařízeních

Vyhláška č. 52/1973 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o pěstounské péči

Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 41/1996 Z. z. o odbornej a pedagogickej spôsobilosti pedagogických pracovníkov

Zákon č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský

Zákon č. 105/1863 ř. z., o právu domovském

Zákon č. 59/1868 z. z., v příčině opatrování chudých

Zákon č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských

Zákon č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež

Zákon č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

Zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Zákon č. 36/2005 Z. z., o rodině

Zákon č. 305/2005 Z. z., o sociálněprávní ochraně dětí a sociální kuratele

Zákon č. 544/2010 Z. z., o dotáciích v působnosti Ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny Slovenskej republiky

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Publikace vznikla v rámci projektu Procesy práce s pěstouny na přechodnou dobu, CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003839, podpořeného z prostředků Evropského sociálního fondu. Realizátorem projektu bylo Sdružení pěstounských rodin z.s. ve spolupráci s partnery Pfad für Kinder Landesverband (Německo) a PAN Pflege und Adoption in Niederösterreich (Rakousko).

Sdružení pěstounských rodin z.s. je nestátní nezisková organizace, která od roku 1995 doprovází pěstouny, osvojitele a jejich děti. Posláním spolku je podporovat pěstounské rodiny a jiné pečující osoby v jejich rozhodnutí dát dětem, které to potřebují, šťastnou a spokojenou rodinu. A také poskytovat trvalou podporu, poradenství, odbornou pomoc, vzdělávání a doprovázení dětem a pečujícím osobám/v evidenci.

*Sdružení pěstounských rodin z.s.
Anenská 10, 602 00 Brno
www.pestouni.cz*

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

